

UNIVERZITET SINGIDUNUM

Departman za posleddiplomske studije

Studijski program: Poslovni sistemi u turizmu i hotelijerstvu

**„RAZVOJ SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA KAO MODEL
ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA U ZAŠTIĆENIM
PODRUČJIMA PRIRODE REPUBLIKE SRPSKE”**

- M A S T E R R A D -

MENTOR:
Prof. dr Marija Maksin

KANDIDAT:
Bojana Popović
405692/2010

Beograd, 2013.

PREDGOVOR

Održivi turizam se pojavio kao potreba odgovornog turizma kojim se nastoje minimizirati neželjeni uticaji razvoja turizma u okviru destinacije. Prisustvo turizma u zaštićenim područjima omogućava zadovoljstvo posjetilaca i mogućnost finansijskog prihoda za očuvanje istog tog prostora. Konkretno posmatrajući, u ispunjavanju svojih društveno-ekonomskih principa, turizam je u obavezi da koristeći resurse na optimalnom nivou, kanališe finansijsku podršku za očuvanje zaštićenih dobara. Upravljanje efektima, koje sa sobom donosi turizam, je od krucijalnog značaja za upravljače, s ciljem minimiziranja negativnih uticaja. Na taj način, turizam i zaštita postižu *win-win* situaciju.

Ovim radom želim da dam svoj doprinos budućim aktivnostima u razvoju turizma u Republici Srpskoj. Iskreno se nadam da će pomoći u sagledavanju mogućnosti budućeg razvoja turizma kroz razvoj turističke ponude, koja može da se unapređuje širom naše zemlje, a posebno u onim područjima koja su prepoznata po atraktivnosti prirodne baštine i stavljena pod zaštitu, ili imaju potencijal da postanu zaštićena područja u budućem periodu.

Turizam je danas brzo rastuća industrija sa rastućim udjelom znanja i visokom dodanom vrednošću koja doprinosi rastu GDP-a, zaposlenosti, investicija i društvenom blagostanju te kao takva treba biti kvalitetno osmišljena u pravcu održivog razvoja, igrajući dvije uloge: očuvanje zaštićenih dobara i ispunjenje zadovoljenja posjetilaca.

Ključne riječi: održivi turizam, specifični oblici turizma, zaštita područja, zadovoljstvo posjetilaca, upravljanje područjima.

SADRŽAJ:

UVOD	6
PREDMET OBRADE RADA	7
PROBLEM ISTRAŽIVANJA	8
HIPOTEZA RADA.....	8
STRUKTURA RADA.....	9
CILJ RADA	10
METODSKI POSTUPCI	10

I DIO

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA

REPUBLIKE SRPSKE 11

1. OSNOVA ZA ODRŽIV RAZVOJ TURIZMA	11
1.1. Zakonski osnov i obim zaštite prirodnog nasljeđa.....	13
1.2. Praksa zaštite prirodnog nasljeđa Republike Srpske.....	17
1.2.1. Zaštita na nivou države.....	17
1.2.2. Međunarodna zaštita.....	23
1.2.3. Ekološka mreža u Republici Srpskoj.....	24
2. KORIŠĆENJE PRIRODNOG NASLJEĐA U FUNKCIJI ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA	25
2.1. Koncept održivog razvoja u strateškim dokumentima razvoja	25
2.1.1. Prepreke u implementaciji modela održivog razvoja turizma.....	28
2.2. Razvoj turističke atraktivnosti u zaštićenim područjima prirode	30
2.3. Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti.....	36

II DIO

PERSPEKTIVE RAZVOJA TURIZMA SA STANOVIŠTA

SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA..... 38

1. KARAKTERISTIKE SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U REPUBLICI SRPSKOJ	38
1.1. Definisane specifičnih oblika turizma	38
1.2. Savremeni trendovi i zahtjevi turističke tražnje za specifičnim oblicima turizma...	39
1.2.1. Prilagođavanje ponude tržišnim promjenama.....	39
1.2.2. Tržište specifičnih oblika turizma	41
1.3. Podjela specifičnih oblika turizma.....	43
1.4. Trenutno stanje turizma u Republici Srpskoj	44
1.4.1. Ocjena potencijala za razvoj turizma	44
1.4.2. Dostignuti nivoi razvoja specifičnih oblika turizma	45
2. ULOGA SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U BUDUĆEM RAZVOJU TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA REPUBLIKE SRPSKE	49
2.1. Oblici turizma sa posebnim značajem za daljnji razvoj u zaštićenim područjima Republike Srpske.....	49
2.2. Inovacije i novi poslovni modeli u turizmu Republike Srpske.....	54
2.3. Izbor marketing strategije	57

III DIO

UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA..... 61

1. PLANIRANJE RAZVOJA TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA	61
1.1. Upravljanje i usmjeravanje razvoja turizma u zaštićenim područjima RS	62
1.1.1. Organizacija turizma u Republici Srpskoj	62
1.1.2. Upravljanje turizmom u okviru zaštićenih područja.....	65

1.2. Ocjena dosadašnjeg stanja	68
1.3. Uloga ključnih aktera u okviru zaštićenih područja prirode	69
2. KONTROLA UTICAJA TURIZMA NA ZAŠTIĆENO PRIRODNO NASLJEĐE.....	74
2.1. Procjene uticaja.....	78
ZAKLJUČAK	82
LITERATURA	86

UVOD

Razvoj turizma je identifikovan kao strateški pravac ekonomskog razvoja Republike Srpske i Bosne i Hercegovine, a čiji potencijali nisu adekvatno iskorišćeni. Trendovi turističke tražnje zahtijevaju daljnju diverzifikaciju turističkih proizvoda, s posebnim naglaskom na turističke proizvode okrenute prirodnim sadržajima, uključujući eko turizam, posjete nacionalnim parkovima i ostalim zaštićenim područjima, ruralni turizam i sl. Turističke potencijale potrebno je približiti domaćim i stranim turistima putem novih turističkih proizvoda čije kreiranje podrazumijeva određena ulaganja u njihovo osmišljavanje i unapređenje, te izgradnju potrebne turističke infrastrukture.

Zaštita prirode integriše biološke, ekološke, društvene i ekonomske aspekte, bitne razvojne determinante jedne zajednice, društva pa i globaliteta u cjelini. Osim fundamentalne konzervacijske i ekološko-restauracijske uloge, zaštita prirode ima i razvojnu dimenziju, koja u današnje vrijeme odigrava značajnu ulogu. S tim u vezi bitno je osigurati razvoj koji će biti održiv i koji će osigurati potrebnu zaštitu u svakom smislu, ali i osigurati direktnu korist lokalnoj zajednici i društvu uopšte.

Karakteristike današnje turističke tražnje, prije svega njena heterogenost, uslovljavaju potrebu za stvaranjem kompleksa usluga od strane turističke ponude u odnosu na svakog nosioca turističke potrebe¹. Novi turisti teže ekološki odgovornom putovanju, kvalitetu odmora kroz doživljaj nego klasičnom odmoru na suncu, putovanja koja donose sticanje novih iskustava i veće lično uključivanje, umjesto pasivne relaksacije. Turisti žele da saznaju više o mjestima koje posjećuju, njihovoj kulturi, tradiciji i gastronomiji. Ovo ohrabruje diverzifikaciju i obogaćivanje turističkog proizvoda². U ovakvim

¹ Popesku J. (2009), *Marketing u turizmu, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, str. 19*

² Genov G. (2008), *Turizam posebnih interesa – selektivni oblici turizma, priručnik, Čugura print, Beograd, str.18*

trendovima na strani turističke tražnje, potrebno je tražiti svoje mjesto s ciljem unapređenja turističke ponude i povećanja turističkih kretanja. Konceptija razvoja specifičnih oblika turizma podrazumijeva implementaciju koncepcije razvoja turističke destinacije orjentisane prema potražnji i njezinim specifičnim potrebama, a koja se temelji na održivosti i istraživanju tržišta. Turizam zauzima sve značajnu ulogu u trenutnom razvoju i ekonomiji Republike Srpske. Međutim, dalji razvoj turističkih proizvoda treba da prati savremene tržišne segmente, razumije motive koji potiču turiste na putovanja i razvija one turističke proizvode koji mogu zadovoljiti potrebe i želje posjetilaca. Na osnovu komparativnih prednosti, promocija i izgradnja turističkog imidža treba da prati iste trendove i da se fokusira na specifične oblike turizma.

PREDMET OBRADE RADA

Predmet istraživanja ovog rada su potencijali, značaj i mogućnosti razvoja specifičnih oblika turizma u zaštićenim područjima Republike Srpske, i to onih oblika čiji razvoj ima za cilj poštivanje ekoloških principa i kriterija u turističkim područjima, veću zaštitu prirodnih vrijednosti i rijetkosti i kulturno-istorijskog nasljeđa kao i integraciju sa lokalnim stanovništvom. Ono što se želi postići jeste da se objasni mogućnost razvoja specifičnih oblika turizma koji imaju veliku perspektivu razvoja u Republici Srpskoj što će uključiti saradnju sa brojnim akterima pa i lokalnim stanovništvom. Domaćin treba da je upoznat za željama i potrebama turista i da bude spreman da ih ispuni, mora da postoji osjećaj povjerenja, prijateljstva i iskrenosti u komuniciranju. U skladu sa tim daće se pregled onih oblika turizma koji imaju za cilj razvoj proizvoda namijenjenih pojedinim "nišama" i da se time pokušaju osvojiti nova i profitabilnija tržišta.

Rad može poslužiti kao korisno sredstvo za razumijevanje:

- promjenljivih trendova i aktivnosti posjetilaca;
- različitih mogućnosti pristupa i tehnika u postizanju višeg nivoa zadovoljstva kod posjetilaca;
- uloge partnerstva u postizanju zajedničkih ciljeva;

- odnosa između korišćenja područja od strane posjetilaca i dobiti koja se tom prilikom ostvaruje i zaštite područja što je i primarni cilj upravljanja.

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Problem kojim će se rad baviti i na koji se želi ukazati jesu nedovoljno iskorištene mogućnosti turističkog razvoja i ukazivanje na ključnu ulogu koju politika održivog razvoja treba da ima pri kreiranju prepoznatljivih turističkih proizvoda u okviru zaštićenih područja prirode Republike Srpske. U ovom radu će biti date preporuke koje se odnose na implementaciju mogućih politika i mjera kojima se razvoj može učiniti održivim u okviru turizma kao djelatnosti.

Navedenom problematikom u Republici Srpskoj se niko ozbiljnije nije bavio, sva istraživanja i analize se svode na pojedinačne podatke tako da i stručna literatura oskudijeva u radovima na navedenu temu. Budući da se Republika Srpska u receptivnom pogledu kao destinacija može uključiti u ponudu određenih specifičnih oblika turizma i na međunarodnom turističkom tržištu, kroz ovaj rad će se ukazati na značaj i karakteristike onih oblika turizma koji imaju uzlazni trend i značajnu perspektivu u budućem razvoju turizma Republike Srpske.

HIPOTEZA RADA

U radu se polazi od hipoteze da se efikasnom valorizacijom bogatih potencijala i stvaranjem turističkih proizvoda formiranih na osnovu razvoja specifičnih oblika turizma u zaštićenim područjima može značajno doprinijeti ekonomskom razvoju te prepoznatljivosti i pozicioniranju Republike Srpske na turističkom tržištu.

Pomoćne hipoteze su:

- Republika Srpska posjeduje turističke resurse, posebno potencijale prirodnog naslijeđa koji nisu adekvatno i dovoljno iskorišćeni u turističkoj ponudi;
- u Republici Srpskoj postoji osnova za razvoj specifičnih oblika turizma, prvenstveno onih koji se zasnivaju na prirodnom bogatstvu zemlje i uključivanju

lokalnog stanovništva, a koji u Republici Srpskoj nisu dosegli kvalitetan nivo razvoja;

- potencijali inostrane turističke potražnje daleko nadilaze opseg postojeće ponude specifičnih oblika turizma Republike Srpske;
- jedna od bitnijih funkcija turizma jeste funkcija poticanja razvoja nerazvijenih područja. Turizam je često djelatnost koja može pokrenuti razvoj nerazvijenih područja koje nije mogao pokrenuti klasični industrijski razvoj;
- kombinacija zaštite prirodnog naslijeđa i planskog razvoja turizma može poslužiti kao model uspješno stvorenih i prepoznatljivih turističkih destinacija Republike Srpske.

U zaključku ćemo testirati našu glavnu hipotezu.

STRUKTURA RADA

Rad se sastoji iz tri dijela. Prvi dio rada se bavi osnovom za održivi razvoj analizirajući zakonski osnov i stanje zaštite područja u Republici Srpskoj naglašavajući prepreke razvoju i dajući smjernice za daljnje aktivnosti. Drugi dio daje informacije o resursima koji su od posebnog značaja za razvoj specifičnih oblika turizma u Republici Srpskoj. Ovaj dio objašnjava savremene trendove na turističkom tržištu, značaj razvoja specifičnih oblika turizma i zahtjeve koje pred krojače turizma postavlja turistička tražnja. Naglašava dostignuti stepen razvoja specifičnih oblika turizma u Republici Srpskoj, kao i ulogu i perspektive razvoja specifičnih oblika turizma u budućem periodu temeljenom na saradnji zainteresovanih strana u turizmu, konstantnom istraživanju tržišta i planiranim marketinškim aktivnostima. Treći dio rada se bavi kontrolom uticaja koje turizam može da proizvede nad zaštićenim područjem, i upravljanjem negativnim efektima s ciljem minimiziranja i otklanjanja negativnih uticaja.

CILJ RADA

Ovaj rad ima za cilj da ukaže na potencijale prirodnih dobara i zaštićenih područja koja mogu da služe kao pokretači održivog regionalnog razvoja i povećanja percepcije zaštićene prirode kao vrijednog dobra. Rad se bavi analizom mogućih prijetnji kao i koristi koje od razvoja turizma mogu imati zaštićena područja koja su pogodna za turističke aktivnosti.

S tim u vezi rad ima za cilj da ukaže na:

- resursku osnovu koju Republika Srpska posjeduje, a koja je i dalje neiskorišćena u pogledu zaštite i razvoja turizma, a što bi u budućem razvoju dalo doprinos unapređenju cjelokupnog turističkog razvoja, očuvanja prirodne sredine i tradicionalnih vrijednosti i širenju edukacije o prirodnoj sredini;
- trenutno stanje i potencijale, kao i perspektive i mogućnosti budućeg razvoja, da se izvedu smjernice koje mogu poslužiti kao podrška svim zainteresovanim stakeholderima u planovima unapređenja razvoja turizma u Republici Srpskoj;
- značaj i veoma brz razvoj specifičnih oblika turizma na globalnom tržištu.

METODSKI POSTUPCI

Metode koje su primjenjivane u izradi pristupnog rada su temeljene na dostupnoj prikupljenoj dokumentaciji, stručnoj literaturi, zakonskim i planskim dokumentima sa područja turizma i graničnih područja. Pri izradi rada je korišćena metoda kvalitativne analize tekstova, mišljenja o pravcima strateškog razvoja turizma kao i analiza postojećeg stanja razvoja i unapređenja turističkih proizvoda na osnovu obrade postojećih podataka. Zatim, metodološki postupak u izradi rada sadrži statističku obradu podataka i komparativnu analizu u okviru određenih područja.

I DIO

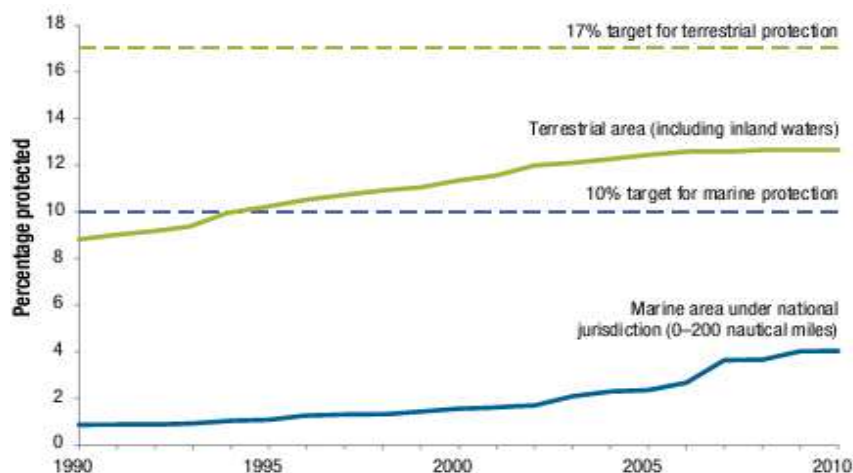
ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA REPUBLIKE SRPSKE

1. OSNOVA ZA ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Zaštićena područja ne predstavljaju samo važne instrumente očuvanja prirode i biodiverziteta, već čine i ogroman potencijal socijalnog i ekonomskog razvoja. Put ka tom razvoju je moguć stavljanjem tih područja u funkciju turizma. Korišćenje i razvoj ovih potencijala u turističke svrhe mora biti planska i osmišljena aktivnost te ga je neophodno povezati sa očuvanjem prirode. Kod planiranja područja posebnih obilježja koji imaju izrazitu prirodnu vrijednost mora se poći od osnovnog zadatka – zaštite prirodnih vrijednosti, kao i od vizije višegodišnjeg ekonomskog i socijalnog plana, razvojnih projekata sa učešćem lokalnog stanovništva, što predstavlja uravnotežen održiv i dugotrajan razvoj lokalne zajednice.

Turizam i zaštićene oblasti su usko povezane još od samog uspostavljanja zaštićenih područja. Turizam zavisi od atraktivnosti zaštićenih područja i njihovog opstanka, jer godinama unazad raste potražnja za putovanjima u ova područja, čak i do tri puta brže nego cjelokupna turistička industrija. Ovaj rast je uzrokovan i povećanjem broja zaštićenih područja širom svijeta:

Slika 1: Trenutno stanje zaštićenih područja i procjena do 2020:

Izvor: Protected Planet Report, 2012., UNEP-WCMC u saradnji sa IUCN i partnerima

Prema IUCN-u, porast zaštićenih područja od 1990. godine iznosi oko 58%, a površinski gledajući povećanje iznosi oko 48%. Ukupan broj zaštićenih područja, prema istom izvoru je 177 547. Procentualno gledajući na globalnom nivou, ukupan broj zaštićenih kopnenih površina uključujući kopnene vode je 12.7%, dok obalnih i morskih oko 4%. Status zaštićenih područja na globalnom nivou će i dalje pokazivati progresivan porast, na 17% kopnenih, odnosno 10% morskih/obalnih površina do 2020. godine. Iz priloženog se zaključuje da će se savremeni razvoj turizma zasnivati na izvornom kvalitetu prostora i njegovih resursa. Iz tih razloga, a naročito zbog obezbjeđenja osnove za dugoročnim održivim razvojem, turistička privreda mora imati kao prioritetan zadatak zaštitu, unapređenje i racionalno korišćenje prostora i resursa.

Pod takvim razvojem se podrazumijeva razvoj turizma koji zadovoljava potrebe sadašnjih turista, turističkih destinacija i svih učesnika u turizmu, uz istovremeno očuvanje i uvećanje potencijala za korišćenje turističkih resursa u budućnosti. Životna sredina čini ključni element razvoja turizma tako da i njeno korišćenje treba da bude u granicama optimalnog da bi se zadovoljile osnove odgovornog budućeg razvoja. Uz obogaćivanje ponude, razvoj novih proizvoda treba imati za cilj unapređenje dužine boravka i doživljaja posjetilaca u okviru destinacije zaštićenog područja, favorizovanje društvenih i ekonomskih koristi za lokalno stanovništvo i MSP, kao i uspostavljanje

komunikacije sa administracijom parka, lokalnim zajednicama, ostalim turističkim subjektima javno-privatnog sektora na dugoročnijem periodu.

1.1. Zakonski osnov i obim zaštite prirodnog nasljeđa u Republici Srpskoj

Zaštita biološke raznovrsnosti u Republici Srpskoj osigurana je posredstvom **Zakona o zaštiti prirode**³. Ovim Zakonom se opisuje procedura određivanja i proglašenja područja zaštićenim, kao i obaveza donošenja plana upravljanja za zaštićena područja. Tokom izrade akata o zaštiti prirodnih vrijednosti, planova upravljanja zaštićenim područjima, kao i drugih propisa u oblasti zaštite prirode osigurava se učešće javnosti. U skladu sa Zakonom, kroz plan upravljanja potrebno je obezbijediti osiguranje ekološke stabilnosti i raznolikosti, korišćenje prostora u inspirativne, obrazovne, kulturne i rekreacione svrhe na način koji će održati prirodno ili približno prirodno stanje područja, obezbijediti održavanje ekoloških, geomorfoloških i estetskih karakteristika zbog kojih je područje proglašeno zaštićenim. Zakon propisuje da se zaštićena područja mogu prekogranično povezivati sa zaštićenim područjima druge države, odnosno entiteta.

Zakon o zaštiti životne sredine⁴ uređuje očuvanje, zaštitu, obnovu i poboljšanje ekološkog kvaliteta i kapaciteta životne sredine, kao i kvalitet života; mjere i uslove za upravljanje, očuvanje i racionalno korišćenje prirodnih resursa; okvir pravnih mjera i institucija za očuvanje, zaštitu i poboljšanje zaštite životne sredine. Ovim zakonom je utvrđena procedura provođenja postupka strateške procjene uticaja na životnu sredinu koju pribavlja predlagač propisa ili odluke. U skladu sa istim zakonom, za projekte koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu s obzirom na njihovu prirodu, veličinu ili lokaciju, mora se sprovesti procjena uticaja na životnu sredinu i pribaviti rješenje o odobravanju studije uticaja na životnu sredinu.

³ "Zakon o zaštiti prirode", Službeni glasnik RS broj 113/08 - prečišćen tekst

⁴ "Zakon o zaštiti životne sredine", Službeni glasnik RS br. 71/12

Među propisima Republike Srpske koje se odnose na zaštićena područja je i **Zakon o nacionalnim parkovima**⁵, gdje je osnovna izmjena u odnosu na prethodni zakon da javna preduzeća koja upravljaju nacionalnim parkovima treba da budu transformisana u javne ustanove. S tim u vezi na području nacionalnih parkova zabranjen je lov, sječa (osim vršenja sanitarnih sječa) te prihodovanje na osnovu ovih aktivnosti, zabranjeno je nekontrolisano sakupljanje ljekovitog i aromatičnog bilja, gljiva, šumskih i drugih plodova na cijelom području nacionalnog parka.

Nacionalni parkovi Republike Srpske, proglašeni 1962. i 1967. godine su u predratnom periodu bili značajne destinacije kulturno-istorijskog turizma, privlačeći nekoliko stotina hiljada posjetilaca godišnje (NP Sutjeska do 900 000, NP Kozara do 500 000 turista). U današnje vrijeme potražnje za destinacijama zaštićenih područja, motivi turističke tražnje se mijenjaju i akcenat se većim dijelom stavlja na aktivan vid boravka. U takvoj ponudi, svako značajno povećanje priliva posjetilaca treba da utiče i na brigu upravljača da ispuni očekivanja posjetilaca, ali ne sučeljavajući se sa ciljevima zaštite.

Zakon o zaštiti prirode definiše 6 kategorija zaštićenih područja koja su usklađena sa klasifikacijom IUCN-a (International Union for Conservation of Nature – Međunarodna unija za očuvanje prirode):⁶

Tabela 1: Kategorije zaštićenih područja:

Kategorija:	Svrha:	Proglašava:
a) zaštićeno prirodno područje		
1) strogi prirodni rezervat	ustanovljeno u naučne svrhe ili radi zaštite postojećih prirodnih odlika područja	Vlada RS
2) posebni rezervat (područje divljine)		
b) nacionalni park	ustanovljen u svrhu zaštite ekosistema i rekreacije	Narodna skupština RS
c) spomenik prirode	ustanovljen radi očuvanja specifičnih prirodnih karakteristika	Vlada RS

⁵ "Zakon o nacionalnim parkovima", Službeni glasnik RS broj 75/10

⁶ "Zakon o zaštiti prirode", Službeni glasnik RS broj 113/08 - prečišćen tekst, član 25-41

d) područje upravljanja staništem	uspostavljeni da bi se očuvala prirodna staništa	Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju
e) zaštićeni pejzaž 1) zaštićeni prirodni pejzaži, 2) zaštićeni kulturni pejzaži, 3) parkovi prirode i 4) park-šume, šumski zaštitni pojasevi i prirodni prostori oko kulturnih dobara;	ustanovljen radi očuvanja kopnenih i priobalnih područja i rekreacije	Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju
f) zaštićeno područje za upravljanje resursima 1) vještački formirani zasadi (perivoji, botaničke bašte, alpinetumi, gradski parkovi, drvoređi, kao i drugi oblici baštenskog i parkovskog oblikovanja), ili 2) pojedinačna stabla, grupe stabala, ili žive prirodnjačke zbirke	uspostavljeno radi očuvanja geno-fonda	Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju

Izvor: Republički zavod za zaštitu prirodnog i kulturno-istorijskog nasljeđa, www.nasljedje.org, 31. jan 2013. god.

Zakon o nacionalnim parkovima propisuje donošenje sljedećih akata i propisa⁷:

- a) prostorni plan područja nacionalnog parka,
- b) plan upravljanja nacionalnim parkom,
- c) drugi propisi u skladu sa odredbama ovog zakona i Zakona o zaštiti prirode.

Mjere zaštite i razvoja nacionalnih parkova sastavni su dio planova upravljanja, dok Prostorni plan područja nacionalnog parka se priprema i donosi u skladu sa odredbama zakona koji reguliše oblast prostornog uređenja i građenja. Planom se stvaraju pretpostavke za razvoj i racionalnu organizaciju prostora, zaštitu prirodnih dobara od izuzetnog nacionalnog i međunarodnog značaja i zaštitu životne sredine, utvrđuju ciljevi prostornog razvoja, organizacija, zaštita, korišćenje i namjena prostora. Prostornim

⁷ „Zakon o nacionalnim parkovima“, Službeni glasnik RS, br. 75/10, član 4

planom područja nacionalnog parka uređuju se posebne zone i režimi zaštite u skladu sa međunarodnim standardima. Na osnovu valorizacije prirodnih i kulturnih vrijednosti prostora i stepena njihove osjetljivosti, diferenciraju se režimi zaštite u tri nivoa. Utvrđivanjem režima zaštite mora se zadovoljiti integrisanje potrebe zaštite i razvoja turizma. Najvrijednije i najatraktivnije prirodne rijetkosti neophodno je zaštititi od svakog negativnog uticaja, a ujedno ih učiniti pristupačnim za posjete sa određenim stepenom ograničenja. U zavisnosti od područja, mogu se primjenjivati sva tri stepena zaštite ili je dovoljan samo neki od njih. Zoniranjem područja i stavljanje istih pod određene režime zaštite, turističke aktivnosti se mogu u velikoj mjeri kontrolisati. Kompletna površina zaštićenog područja mora biti zonirana, a koje će biti zone i kolika površina svakog stepena zavisi od svakog zaštićenog područja posebno.

Plan upravljanja zaštićenim prostorom sprovodi Uprava zaštićenog područja. Cilj donošenja ovog plana je da se njime definišu mjere zaštite prirodnih i stvorenih kulturnih vrijednosti zaštićenog područja, njihovo unapređivanje i racionalno korišćenje u skladu sa principima održivog razvoja i na taj način ostvari ekonomska valorizacija područja. Upravljač ima ulogu obavljanja stručnih poslova koji se odnose na zaštitu životne sredine na području za potrebe vođenja podataka od značaja za planiranje i uređenje prostora, izradu analiza i druge dokumentacione osnove iz okvira svoje djelatnosti za pripremanje dokumenata prostornog uređenja za područje, pripremanje podataka za uređenje lokacija na građevinskom zemljištu koje je preneseno na korišćenje i upravljanje. Dalje, upravljač organizuje i pruža turističko-ugostiteljske usluge, organizuje istraživanja u oblasti zaštite i razvoja, prezentuje i popularizuje zaštićeno područje, njegove prirodne vrijednosti i kulturno-istorijsko nasljeđe, organizuje projektovanja, izgradnje i održavanja objekata koji su u funkciji zaštite, propisuje visinu i način prikupljanja naknada za obavljanje određenih djelatnosti u području, vodi podatke o zaštićenim prirodnim vrijednostima i kulturnim dobrima, vrstama flore i faune, izvršenim naučno-istraživačkim projektima i istražnim radovima od interesa za zaštitu, razvoj i upravljanje.

Zakon o zaštiti prirode navodi da upravljač zaštićenog područja može odrediti način obračuna i naplate nadoknade za korišćenje zaštićenog područja, pravnim licima i

krajnjim korisnicima u zavisnosti od stepena iskorišćavanja, stepena štete nanesene zaštićenom području, odnosno pogodnosti koje pruža korišćenje zaštićenog područja za obavljanje djelatnosti ili za druge svrhe korišćenja⁸.

S druge strane, istim zakonom je propisano da je vlasnik zaštićenog dijela prirode dužan dozvoliti pristup tom dijelu područja radi zadovoljenja naučnih, edukativnih, estetskih i kulturnih potreba društva. Ove aktivnosti se sprovode u skladu sa uslovima utvrđenim propisom kojim se područje proglašava zaštićenim. Ukoliko je upotreba zaštićenog područja prirode ograničena ili zabranjena, vlasnik ima pravo na naknadu zbog ograničenja i zabrana kojima podliježe. Iznos naknade mora biti srazmjeran umanjenom prihodu i utvrđuje se sporazumno. Troškovi naknade se obezbjeđuju iz budžeta. S obzirom na to da planovi upućuju na proširenja područja nacionalnih parkova, to će uticati i na obuhvat zemljišta koje se nalazi u privatnom vlasništvu, biće neophodno izdvajanje sredstava u smjeru kompenzacije da bi bile zadovoljene sve strane tog procesa. Imajući u vidu trenutno nepovoljnu finansijsku situaciju koja vlada u području zaštite, ovi procesi mogu biti i usporeni.

1.2. Praksa zaštite prirodnog nasljeđa Republike Srpske

1.2.1. Zaštita na nivou države

U skladu sa aktuelnim zakonodavstvom, površina pod zaštitom iznosi oko 1% teritorije Republike Srpske. Zakon definiše razloge zbog čega se neko područje proglašava zaštićenim i koji su ciljevi upravljanja takvim područjem.

Tabela 2: Zaštićena područja u Republici Srpskoj:

NAZIV I KATEGORIJA	KATEGORIJA IUCN	POVRŠINA (ha)	OPŠTINA / GRAD	UPRAVLJAČ
Strogi rezervat prirode "Prašuma Janj"	I a	295	Šipovo	ŠG "Gorica"
Posebni rezervat prirode "Lisina"	I b	560,64	Mrkonjić Grad	ŠG "Lisina"
Posebni rezervat prirode "Gromiželj"	I b	831,33	Bijeljina	Udr. Građana "Gromiželj"

⁸ "Zakon o zaštiti prirode", Službeni glasnik RS broj 113/08 - prečišćen tekst, član 41

Nacionalni park "Sutjeska"	II	16.052,34	Foča, Gacko, Kalinovik	JU "NP Sutjeska"
Nacionalni park "Kozara"	II	3.907,54	Prijedor, Gradiška, Koz. Dubica	JU "NP Kozara"
Spomenik prirode "Pećina Ljubačevo"	III	45,45	Banja Luka	Grad Banja Luka
Spomenik prirode "Pećina Orlovača"	III	27,01	Pale	Kulturni centar Pale
Spomenik prirode "Žuta bukva"	III	0,5	Kotor Varoš	Eko-etno selo "Žuta bukva"
Spomenik prirode "Pećina Rastuša"	III	11,39	Teslić	Opština Teslić
Spomenik prirode "Jama Ledana"	III	28,26	Ribnik	Opština Ribnik
Područje za upravljanje resursima "Univerzitetski grad"	VI	27,38	Banja Luka	Institut za genetičke resurse

Izvor: Republički zavod za zaštitu prirodnog i kulturno-istorijskog nasljeđa, www.nasljedje.org, 31. jan 2013. god.

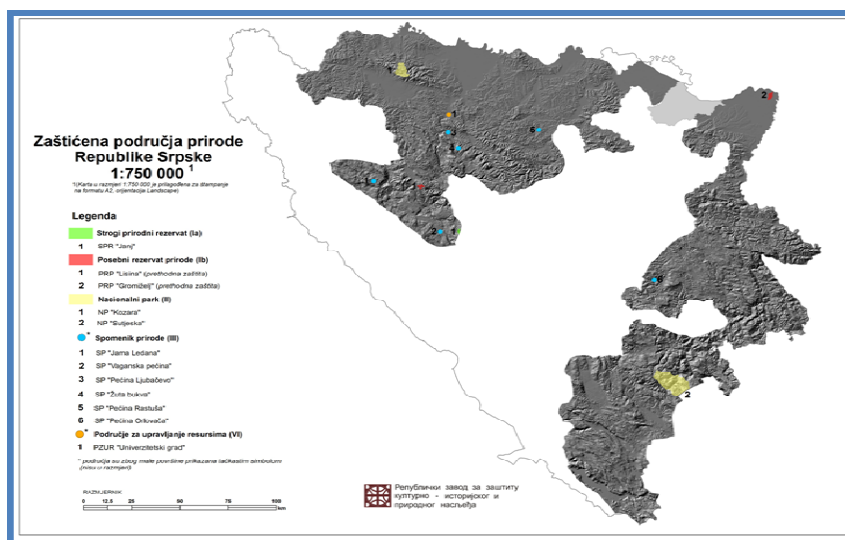
Zaštićena su dva nacionalna parka, dva posebna rezervata prirode, jedan strogi rezervat prirode, pet spomenika prirode i jedno područje za upravljanje resursima. Broj zaštićenih područja i procenat zaštićene teritorije je mali i ne odražava u dovoljnoj mjeri bogatstvo prirodnih vrijednosti.

U okviru postojećih nacionalnih parkova, neophodno je izvršiti funkcionalno zoniranje zaštićenog područja i to u tri zone:

- I zona zaštite, zona rezervata, u kojoj je cilj gazdovanja zaštita ekosistema, održavanje i poboljšanje opšte korisnih funkcija šuma, te trajno i neprekidno gazdovanje i korišćenje šuma na način i u takvoj mjeri da se održava njegova biološka raznovrsnost i sposobnost obnavljanja;
- II zona zaštite, u kojoj nije dozvoljena gradnja objekata, niti korišćenja prirodnih resursa, ali je potpuno slobodna za turističke posjete;
- III zona zaštite, memorijalna zona, u kojoj je dozvoljena gradnja turističkih i kulturno – istorijskih objekata neophodnih za masovne posjete i boravak turista i drugih posjetilaca.

Zone i režimi zaštite I, II i III stepena na teritoriji nacionalnih parkova urediće se Prostornim planom područja posebne namjene nacionalnih parkova, dok su režimi zaštite za ostala zaštićena područja uređena kroz odluke o zaštiti.

Slika 2: Mapa sa prikazom lokacija zaštićenih područja RS:

Izvor: Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno-istorijskog nasljeđa RS, www.nasljedje.org, 31.01.2013. god. U interesu zaživljavanja koncepta ekološkog šumarstva, Akcioni plan za zaštitu okoliša BiH - NEAP 2003 navodi da je potrebno veće površine izdvojiti i sačuvati kao prirodne rezervate i zaštićena područja sa posebnom namjenom. Akcioni plan predviđa povećanje površine pod zaštićenim područjima na 15-20% (trenutno stanje u Republici Srpskoj je oko 1%). U tom smislu, potrebno je izdvojiti površine sa visokom estetskom, zaštitnom i drugom funkcijom⁹:

- nove površine kao što su prašumski rezervati (na površinama gdje nije bilo djelovanja čovjeka, a imaju elemente prašume), a gdje Republika Srpska broji izuzetan potencijal;
- površine koje po svojoj strukturi ne bi mogle biti prašume, a nisu bile pod uticajem čovjeka, kao posebne prirodne rezervate, a imale bi obrazovnu i naučnu namjenu, kao i očuvanje biodiverziteta;
- zone za nauku, koje bi bile u nadležnosti fakulteta ili instituta;

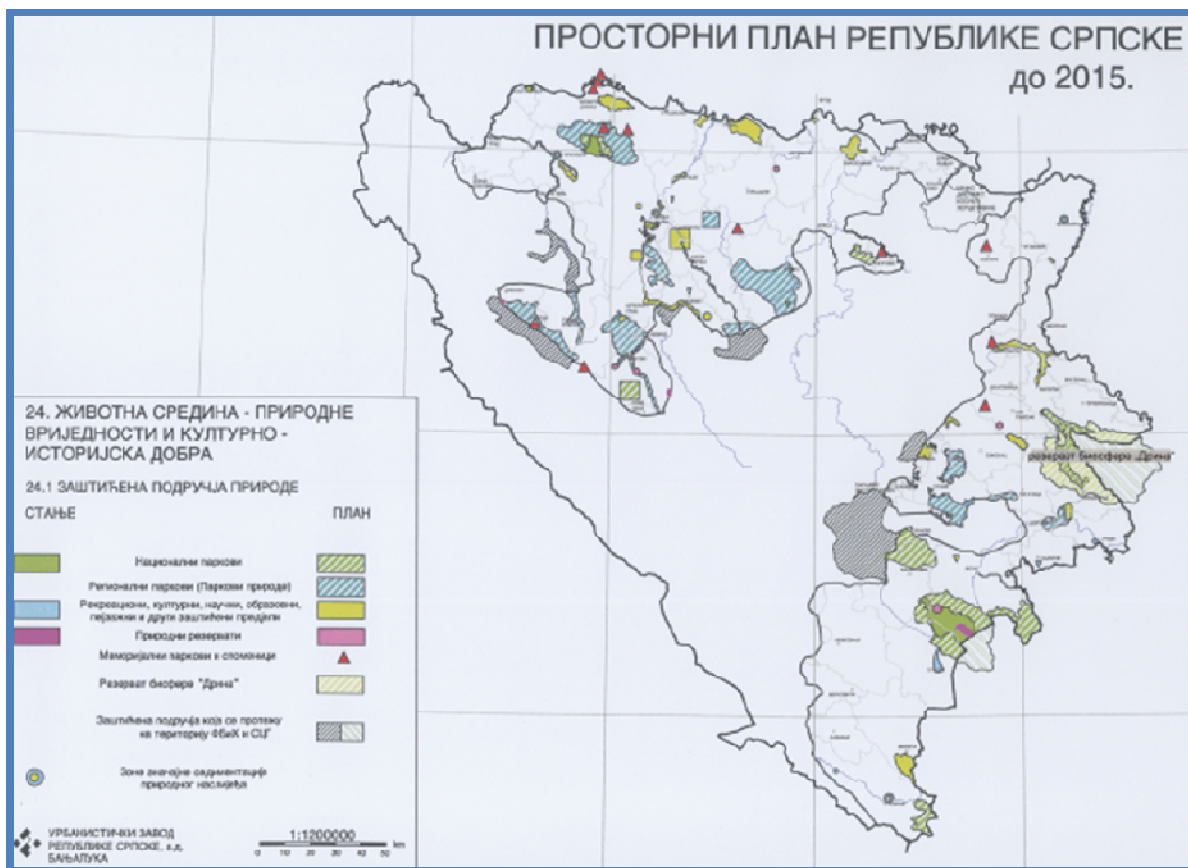
⁹ Akcioni plan za zaštitu životne sredine BiH, mart 2003

- šume sa posebnom namjenom koje služe za sport, rekreaciju, zdravstveni turizam, lječilišta, kao i izletničke šume oko većih naseljenih mjesta;
- zaštitne šume radi zaštite zemljišta, izvora, potoka, rijeka, jezera itd;
- najkvalitetnije šume, kao sjemenske objekte – radi zaštite i reprodukcije;
- sva područja gdje se nalaze reliktna i endemske vrste biljnog svijeta;
- specifične pejzaže i pejzaže od velike estetske i druge vrijednosti.

Kao što se navodi u dokumentima NEAP-a, tako i prema Prostornom planu Republike Srpske do 2015. godine, procenat teritorije Republike Srpske koji bi trebao da se nalazi pod određenim režimom zaštite iznosi oko 16,5 % od ukupne teritorije, što se navodi kao zadovoljavajuće plansko rješenje. Predviđeno je da se zaštiti: 9 nacionalnih parkova, 14 regionalnih parkova (parkova prirode), 102 rekreacionih, kulturnih, naučnih, pejzažnih i drugih zaštićenih predjela, 10 prirodnih rezervata i 13 memorijalnih parkova i spomenika.

U skladu sa ovakvim planom, prvenstveno treba da se se inventariše cjelokupni prostor Republike Srpske i utvrde prioriteti za zaštitu s obzirom na ugroženost i na vrijednost, te tako interveniše da se zaštite najvrijednija i najugroženija dobra. Iz tog proisitiče dugoročni cilj - da se pod pravnu i stvarnu zaštitu stavi najmanje 15 procenata ukupne površine Republike Srpske, kao i da se prirodne vrijednosti posmatraju u kontekstu i štite zajedno sa kulturnim dobrima, odnosno da se ostvari princip globalne zaštite prostora.

Slika 3: Zaštićena područja prirode; trenutno stanje i prijedlog prema Prostornom planu do 2015:

Izvor: Urbanistički zavod Republike Srpske, ad. Banja Luka, Prostorni plan Republike Srpske do 2015

Prostornim planom opštine Prijedor 2008 – 2018. godine predviđeno je proširenje Nacionalnog parka Kozara na 7 000 ha u skladu sa očuvanjem biodiverziteta flore i faune, geomorfoloških i hidroloških vrijednosti. Slično nacionalnom parku Kozara, cilj u svim segmentima planskog razvoja NP Sutjeske bi bio da se proširi granica nacionalnog parka kojom bi seobuhvatilo cjelovitije područje prirodnih rijetkosti i istorijskih znamenitosti, te da se organizacijom razvoja obezbijedi dalja afirmacija kroz raznovrsnije sadržaje i odgovarajuće programe korišćenja.

Razlozi za nizak nivo efikasnosti u implementaciji aktivnosti zaštite prirodnih dobara su mnogobrojni, ali se kao najvažniji mogu izdvojiti sljedeći:

- promovisanje politika koje nisu kompatibilne sa zaštitom prirode i održivim korišćenjem postojećih i planiranih zaštićenih prirodnih dobara i iskorištavanjem prirodnih resursa uopšte;
- nizak nivo podsticaja vezanih za zaštitu prirode;
- izrada Prostornog plana RS je prethodila novom Zakonu o zaštiti prirode tako da su kategorije zaštićenih područja definisane na osnovu starih zakonskih akata;
- nizak politički prioritet kojeg ima zaštita prirode.

Strategija zaštite prirode¹⁰ ističe da bi s obzirom na trenutno stanje u oblasti zaštićenih područja kao i izraženih mjera i prioriteta za proširenjem postojećih zaštićenih područja, optimalni udio zaštićenih područja u odnosu na ukupnu površinu RS bi trebao biti oko 10%. Svakako da bi od velikog značaja za daljnji održivi razvoj područja bilo stavljanje u proceduru zaštite novih područja. Situaciju bi značajno promijenio zaštićeni status Jahorine sa 10 500 ha, i područje rijeke Drine sa 6000 ha teritorije. Uspostavljanjem funkcionalne mreže zaštićenih područja će doprinijeti i intenziviranju integracionih procesa i bržem približavanju ovog prostora EU što će se postići proširenjem postojećih i očuvanje novih zaštićenih područja.

Osnovni cilj Strategije jeste očuvanje, promocija i podsticaj održivog korišćenja prirodnih resursa uspostavljanjem integralnog sistema planiranja i upravljanja. Međutim, kako je dosadašnja praksa pokazala izvjesne slabosti u sistemu upravljanja zaštitom prirode i u njoj sadržanoj prirodnoj baštini, identifikovani su problemi koji se vežu za institucionalni okvir, prvenstveno u nedostatku transparentnosti, saradnje i razmjene informacija između institucija koje učestvuju u upravljanju prirodnim resursima. Da bi prirodni resursi generisali profitabilne dobiti, smanjenje lokalnog siromaštva i povećanje stope siromaštva i povećanja stope atraktivnosti prostora Republike Srpske, razvoj održivog turizma racionalnom upotrebom resursa je prepoznat od strane Strategija zaštite prirode i stavlja se u jedan od operativnih ciljeva¹¹. Takođe je potrebno pri uspostavljanju zaštićenog područja voditi računa o daljnjem upravljanju tim područjem, odnosno

¹⁰ *Strategija zaštite prirode Republike Srpske 2011-2017, str. 135*

¹¹ *Strategija zaštite prirode Republike Srpske 2011-2017 str. 146*

odabiru/formiranju stručne institucije koja će biti nadležna za upravljanje. U dosadašnjem sistemu se može uočiti da je veći dio zaštićenih dobara stavljen na upravljanje upravama grada/opština, a bilo bi funkcionalnije da se nadležnost da određenoj stručnoj instituciji, kao npr. lokalnoj turističkoj organizaciji, ili u budućem vremenu DMO. Na ovaj način bi bilo realnije očekivati da zaštićena područja ne budu samo formalno pod zaštitom, već da se preko planova upravljanja i određenih programa obezbijede sredstva za njihovu održivu zaštitu. Imajući u vidu navedeno, i strategije i realno stanje ukazuju na potrebu uspostavljanja zaštite, ali pod uslovom da se obezbijedi politika upravljanja sa stručnim institucijama i uključivanjem ostalih aktera s ciljem održivog korišćenja i zaštite područja.

1.2.2. Međunarodna zaštita

Na osnovu međunarodnih sporazuma, konvencija i članstva u međunarodnim institucijama područja prirode mogu biti zaštićena i na međunarodnom nivou, kao što je slučaj sa nacionalnim parkovima Kozara i Sutjeska koji su članovi EUROPARC federacije. Međunarodnu zaštitu mogu imati, pored zaštićenih područja po domaćem zakonodavstvu i ona područja koja nemaju status zaštićenog područja prema Zakonu o zaštiti prirode. Takav je slučaj sa močvarnim kompleksom Bardača koja se nalazi na RAMSAR listi - močvare od međunarodne važnosti (Ramsar područja). Iako je misija Ramsarske konvencije očuvanje i mudro korišćenje svih vlažnih staništa kroz aktivnosti na lokalnom, regionalnom i državnom nivou putem međunarodne saradnje, kao doprinos postizanju održivog razvoja širom svijeta, paradoksalno je da se močvarno područje Bardača suočava sa problemima degradacije i isušivanja, prouzrokovanim ljudskim faktorom. Stoga je neophodno dodjeljivanje statusa zaštite i na državnom nivou te stavljanje u procedure odgovornog korišćenja resursa ovog močvarnog područja.

1.2.3. Ekološka mreža u Republici Srpskoj

Zaštićena područja sa prirodnim staništima unutar njih pružaju mogućnost za brojne društvene i ekonomske koristi društvu kroz održivi razvoj i međusobnu saradnju i jačanje. U bliskoj budućnosti neophodno je uspostaviti nova zaštićena područja, što je prilika za zemlju da ispuni svoje obaveze po Konvenciji o biodiverzitetu i učini korak u pravcu ispunjavanja NATURA 2000.

Uredbom, Vlada Republike Srpske na prijedlog ministarstva nadležnog za zaštitu životne sredine određuje područja za mrežu NATURA 2000. Uredba mora sadržavati ciljeve očuvanja područja i neophodne mjere zaštite. Područja koja mogu biti određena za mrežu NATURA 2000 su: zaštićena prirodna područja, nacionalni parkovi, zaštićeni pejzaži ili spomenici prirode, ako se u njima nalaze "vrste od interesa za Zajednicu". U mrežu NATURA 2000 mogu biti uključena i područja koja se budu nalazila izvan mreže postojećih i planiranih zaštićenih područja prirode.

Prvi korak za Bosnu i Hercegovinu je formiranje EMERALD mreže (Environmental Managment Exchange and Resource Alliance for Local Development). Ova mreža je postavljena na istim principima kao i NATURA 2000 i ustvari predstavlja njen produžetak na zemlje koje nisu članice EU. Trenutno Republika Srpska ima ukupno 17 kandidovanih područja¹² na površini od 148 872 ha ili oko 6% ukupne teritorije Republike Srpske. Veći dio potencijalnih područja ove mreže je van strogog režima zaštite, tako da je od izuzetne važnosti da se osigura upravljanje ovim područjima koje je održivo, kako u ekološkom tako i u ekonomskom smislu te da se fokusira na efikasno upravljanje. Stoga je potrebno razviti plan upravljanja koji bi omogućavao aktivnosti u ovim područjima, a da se pri tom ne uništavaju staništa ili vrste. Tako bi i lokalna zajednica postala svjesnijom mogućnosti za razvojem lokalne ekonomije i stimulisanja unutrašnjih ulaganja u lokalnu ekonomiju.

Trenutno, nijedno područje u Republici Srpskoj se ne nalazi na UNESCO-voj listi zaštićenih prirodnih dobara, ali se u okviru UNESCO programa - Čovjek i biosfera (Man

¹² Preuzeto sa <http://arbormagna.webfactional.com>, od 30. aprila 2013. god.

and biosphere) sprovode aktivnosti na formiranju prekograničnog rezervata biosfere "Drina".

2. KORIŠĆENJE PRIRODNOG NASLJEĐA U FUNKCIJI ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA

2.1. Koncept održivog razvoja turizma u strateškim dokumentima razvoja

Racionalno korišćenje prirodnih resursa dalo bi veliki doprinos daljnjem razvoju cijele regije. Turizam predstavlja nezaobilazan potencijal razvoja i uključenje lokalne zajednice kroz poboljšanje socio-ekonomskog napretka u i oko zaštićenog prostora. Ali, isto tako, brzim i nekontrolisanim razvojem turizma u zaštićenom prostoru može se prouzrokovati degradacija osjetljivih ekosistema.

Kroz sistem kategorizacije, koji je razvijen prema IUCN-u i koji zaštićena područja dijeli u 6 skupina, oblici rekreacije i turizma se javljaju kao cilj u skoro svakoj od navedenih vrsta zaštićenih područja¹³. Iako zaštita bioraznolikosti predstavlja krajnje značajnu funkciju zaštićenih područja, ona nije jedina, jer razvoj turizma igra značajnu ulogu u budućnosti tih područja. Međutim, turistički razvoj karakterišu brojne ekonomske aktivnosti koje mogu da uzrokuju konflikte oko načina upotrebe resursa, intenzivnog korišćenja zemljišta, moguće urbanizacije te ekološke degradacije.

Da bi se uspostavila ravnoteža među očuvanjem prirodne baštine i turističkim razvojem, neophodno je zadovoljiti ključne faktore održivosti koja uključuje procese prepoznavanja resursa za razvoj turističkih proizvoda, i odgovornosti svih učesnika u turizmu – od vlasti, planera, turističke industrije pa do samih turista¹⁴. Ovakav koncept održivog turizma promoviše¹⁵:

¹³ Dudley N. (2008), *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*, IUCN Gland Switzerland

¹⁴ Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S., (2005), *Tourism principles and practice*, Pearson Education Limited, Edinburgh Gate Harlow, third edition, England, str. 284

¹⁵ Maksin M. (2008), *Turizam i prostor*, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 204

- turistički proizvod visokog kvaliteta koji zadovoljava sadašnje potrebe turista, uz očuvanje turističkih resursa za buduće generacije;
- unapređenje kvaliteta životne sredine i očuvanje prirodnih i kulturnih resursa, dobara i vrijednosti;
- ekonomski razvoj, očuvanje socijalnog integriteta i unapređenje kvaliteta življenja lokalnih zajednica na turističkom području;
- afirmaciju i očuvanje kulturnog identiteta turističkog područja, uz doprinos među kulturnom razumijevanju i toleranciji;
- ekonomski profit (direktan i indirektan) od turizma i u turizmu.

Da bi se realizovala promocija ovakvog koncepta, neophodni elementi održivog turističkog razvoja su strateško planiranje i upravljanje održivim razvojem turističkih područja.

U strateškim dokumentima razvoja Republike Srpske još uvijek je nedovoljno posvećeno pažnje održivom razvoju turizma, koji se trenutno najviše implementuje kroz razvojne projekte pojedinih međunarodnih organizacija. Jedan od strateških projekata Evropske Unije koji se realizuje za područje BiH je projekat Tehničke pomoći za podršku industriji turizma u BiH¹⁶ čiji je opšti cilj postavljanje temelja za održivi razvoj turizma u BiH u pripremi za članstvo u EU putem promovisanja razvoja održivog, odgovornog i visoko kvalitetnog turizma.

Važeća Strategija razvoja turizma Republike Srpske¹⁷ ističe neophodnost uspostave modela održivog razvoja turizma kroz:

- uspostavljanje sistema integrisanog upravljanja prirodnim resursima;
- obezbjeđenje aktivnog učešća u stvaranju turističkog proizvoda svih zainteresovanih strana, posebno lokalnih zajednica;
- omogućavanje kreativnosti svih učesnika u turizmu;
- razvoj modela javno-privatnog sektora;
- podsticanje razvoja turističkog proizvoda.

¹⁶ *Technical Assistance to Support Tourism Industry in Bosnia and Herzegovina, Feb2011-Feb 2013*

¹⁷ *Strategija razvoja turizma Republike Srpske 2011-2020, Univerzitet u Banjoj Luci, , str. 112*

Međutim, finansijska izdvajanja za sprovođenje mjera podrške ovim aktivnostima su nedovoljna, i bez tačno utvrđenog programa sprovođenja akcionog plana za razvoj turizma u zaštićenim područjima koji se uklapaju u aktuelne trendove u turizmu, ali je neophodno, da se prilagođavaju takvoj situaciji.

Prema strateškom planu ruralnog razvoja za period 2009–2015. god., kroz mjere se navodi da prostore zaštićenih područja treba iskoristiti za razvoj seoskog turizma, održavanje livada i katuna, za umrežavanje turističke ponude, proizvođača domaće hrane i brendiranje istog.

Da bi se zaštićena područja razvijala u pravcu održivosti, neophodna je uspostava planova upravljanja za sva područja kao i definisanje politike prostornog planiranja koja mora da ima za cilj zaštitu i održiv razvoj zaštićenih područja, a koja će uzeti u obzir specifične ekološke i društveno-ekonomske uslove i biti od koristi lokalnom stanovništvu. Koordinirajuću i integrišuću ulogu u strateškom planiranju i usmjeravanju održivog razvoja turističkih područja i centara imaju prostorno i envajeronmentalno planiranje i upravljanje uređenjem prostora i kvalitetom životne sredine¹⁸. Nadležna ministarstva i ostale agencije bi trebale odigrati značajniju ulogu kod razvoja parkova, zatim kod pripreme prostorno planskih akata, izrade i sprovođenja Plana upravljanja i programa promocije, pogotovo na međunarodnom nivou.

Cjelokupan režim izgradnje za potrebe turizma mora biti organizovan tako da se očuvaju bitne prirodne i antropogene vrijednosti turističkih područja. Turistička područja treba razvijati kao kompleksna područja, odnosno područja sa diverzifikovanom ponudom i trebalo bi prilikom planiranja obezbijediti odgovarajuću ponudu lokacija i potpunu kontrolu izgradnje prostora. U tom smislu, kroz planske dokumente potrebno je tretirati one vidove turizma od interesa, kao i imati u vidu potrebu za čvršćim povezivanjem razvoja turizma sa komplementarnim djelatnostima. Krajnji ciljevi razvoja zaštićenih područja moraju da promovišu učešće lokalnog stanovništva, uključujući zapošljavanje i obuku, lokalno vlasništvo, kupovinu hrane. U suprotnom,

¹⁸ Maksin M. i ostali (2009), *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd str.

dobrobit za zajednicu može biti minimalan. U mnogim slučajevima, nedostatak uključivanja lokalnog stanovništva može dovesti do konflikta u okviru zajednica.

To naravno podrazumijeva interdisciplinarni pristup i uključivanje svih relevantnih stručnjaka kako bi buduće destinacije bile održive kako u ekološkom, tako i u socijalnom, kulturnom i ekonomskom smislu. Ljudske aktivnosti moraju ostati kompatibilne sa ciljevima očuvanja prirode.

2.1.1. Prepreke u implementaciji modela održivog razvoja turizma u zaštićenim područjima prirode Republike Srpske

Za zaštićena područja Republike Srpske trenutno ne postoje Planovi upravljanja kojima će biti detaljno precizirani strateški i operativni ciljevi očuvanja i turističkog razvoja, te određene upravljačke aktivnosti i finansiranje kako bi se realizovali ciljevi. Realizacijom ciljeva treba postići maksimiziranje koristi od turističkog razvoja uz integrisanje aktivnosti s ostalim planovima zaštićenog područja, kao što je npr. plan upravljanja biljnim i životinjskim svijetom.

Trenutno, prostorno plansku dokumentaciju za plansko uređenje prostora dva nacionalna parka čini skup sljedećih dokumenata:

- Prostorni plan Republike Srpske do 2015. godine,
- Prostorni plan Nacionalnog parka Sutjeska iz 1986. godine,
- Prostorni plan opštine Foča iz 1986. godine,
- Prostorni plan opštine Prijedor 2008 – 2018.

U cilju implementacije modela održivog razvoja turizma u zaštićenim područjima i onim područjima koja će imati taj status u budućnosti, neophodno je donijeti planove za ta područja koji će dati smjernice za dalje upravljanje navedenim prostorima, imajući u vidu sljedeće mjere:

- nacionalni parkovi i sve teritorije koje se mogu smatrati kao prirodni vrijedne bi trebale biti u režimu kontrolisanog razvoja uz pravo lokalnog stanovništva na održiv razvoj;

- područja u kojima postoji karakteristična flora, fauna i područja sa izrazitim biodiverzitetom treba da budu sačuvana u zatečenom stanju ili unaprijeđena;
- pojedinačni spomenici prirode bi se trebali očuvati u izvornom stanju zajedno sa okruženjem;
- realizacija neophodne infrastrukture;
- priprema i monitoring programa interpretacije zaštićenog područja.

Zaštićena područja bi trebala biti dobro planirana, njihovim razvojem treba upravljati na način koji će spriječiti njihovu degradaciju, a naročito treba spriječiti sve oblike nekontrolisane izgradnje. Takođe je neophodno kontrolisano korišćenje postojećeg graditeljskog naslijeđa. Bogato kulturno naslijeđe će doći do punog izražaja tek kada se na adekvatan način interpretira za potrebe turista, čemu se treba posvetiti pažnja radi zaštite i obogaćivanja turističkih programa.

Analize dosadašnjeg gazdovanja i upravljanja zaštićenim područjima Republike Srpske ukazala je na problem i negativne ocjene, a kao glavni uzroci neefikasnog upravljanja i razvoja mogu se istaći:

- sprovođenje aktivnosti bez planova upravljanja;
- zaštićena područja nemaju prostorne planove, što je prouzrokovalo neracionalnu eksploataciju i degradaciju resursa i životne sredine, kao i neplansko širenje vikend-naselja;
- nedovoljna finansijska ulaganja;
- slaba ekonomska efikasnost kada je u pitanju korišćenje funkcija šuma u funkciji turizma;
- nedostatak infrastrukture za rekreaciju i edukaciju;
- slaba zaštita kulturnih i istorijskih znamenitosti u okviru područja;
- nedovoljna saradnja i koordinacija nadležnih subjekata i institucija;
- neadekvatnost zaposlenih s obzirom na izmjene u Zakonu o nacionalnim parkovima čime se zabranjuju djelatnosti koje su bile primarne u ovim područjima pa u skladu sa tim i stručnost zaposlenog osoblja;
- neselektivna sječa, eksploatacija šljunka i kamena, nekontrolisana gradnja;

- nizak nivo svijesti o značaju ovih područja i zaštiti životne sredine, kako na nivou vlasti, tako i kod stanovništva uopšte;
- nedostatak šireg informisanja i oglašavanja.

Stoga, prioritetni zadaci u oblasti održivog upravljanja prirodnim resursima u Republici Srpskoj su uspostavljanje zaštićenih područja s prioritetom osjetljivih područja i zone kao što su kanjoni i klisure rijeka, kraška polja, močvarni ekosistemi, evaluacija prirodnih vrijednosti (flore, faune, fungije), geološko-morfoloških i hidroloških raznolikosti te procjena ugroženosti.

Dosadašnje analize postojećeg stanja govore da je potrebno jače upravljačko i političko djelovanje, kadrovsko jačanje sektora prirode, posebno u domenu upravljanja, ali i u naučno-istraživačkoj oblasti. Institucionalno jačanje zahtjeva bolju saradnju sa ostalim sektorima, institucijama i javnim mijenjem u procesima odlučivanja.

2.2. Razvoj turističke atraktivnosti u zaštićenim područjima prirode

Zahvaljujući atraktivnim i kompleksnim turističkim resursima, zaštitu prirode možemo promovisati kroz različite oblike turističkih aktivnosti koje su kompatibilne sa osnovnim ciljevima upravljanja i koje se mogu razvijati u pojedinim zaštićenim područjima, a čime se i dalje doprinosi širenju svijesti o potrebi njihove zaštite i očuvanja prirode u cjelini. Sve prisutniji trend u svijetu predstavlja zahtjev za različitim aktivnostima u turističkoj destinaciji, koje pored odmora i razonode uključuju i edukaciju o sredini, načinu života, lokalnoj kulturi, tradiciji i sl. Zbog takvih karakteristika na strani tražnje, sve se više javlja potreba za različitim vrstama sadržaja u okviru destinacija, što otvara mogućnosti za razvojem različitih aktivnosti na strani turističke ponude. Turisti sve više zahtjevaju širi, ali prvenstveno i kvalitetniji izbor aktivnosti vezanih za svoj dolazak i odmor te kvalitetne usluge koje ih upotpunjuju.

Pri planiranju razvoja turizma u zaštićenim područjima, neophodno je uspostaviti sistem koji će zadovoljiti održiv razvoj destinacije i turističke potrebe savremenog turista:

- zaštićeno područje sa svojim prirodnim i kulturnim okruženjem zajedno čini jednu cjelinu koja predstavlja turističku vrijednost i ujedno utiče na daljnji razvoj iste;
- održiva ekonomija i poboljšanje kvaliteta života zahvaljujući turizmu;
- obezbjeđivanje širokog spektra aktivnosti, suprastrukture i sadržaja za posjetioce zaštićenih područja, u skladu sa prirodnim ambijentom;
- ispunjavanje očekivanja posjetilaca tokom posjete i boravka, koje mora ponuditi doživljaj područja i vrednosti i biti na visokom nivou kvalitete usluga.

Da bi bili zapaženi na turističkom tržištu, razvoj turističkih proizvoda koji prati kretanja na polju turističke tražnje je neophodan. Usljed ubrzanog načina života, sve veći broj putnika traga za mogućnostima boravka u prirodi, u čemu i turizam Republike Srpske treba da traži svoje mjesto. Danas, sve veći broj turista planira putovanja da bi doživjeli autentične prirodne i kulturne ljepote.

Republika Srpska može popraviti svoju poziciju na regionalnom tržištu izgradnjom turizma višeg kvaliteta sa inovativnim konceptima. U tom pogledu, i inovacije u turizmu mogu da odigraju značajnu ulogu, jer u novonastaloj situaciji gdje je tražnja za turističkim proizvodima sve više sofisticiranija, značaj inovativnog razmišljanja dolazi do sve većeg značaja, tako da i javni sektor treba da odigra bitnu ulogu u omogućavanju praktičnosti u inovativnom turizmu, odnosno uspostavljanju sistema i regulative za inovacije u turizmu. Svijest o značaju inovacija i razvoj i konkurentnost u inovativnim turističkim proizvodima su od vitalnog značaja kako za razvoj MSP tako i za javne organizacije. Uloga države treba da se ogleda i u obezbjeđivanju podsticajnih mjera za iniciranje i odvijanje efikasnih, profitabilnih i atraktivnih turističko-rekreativnih aktivnosti. Neki primjeri u svijetu govore o značaju pokretanje inovacija i prepoznatljivosti određenih destinacija na osnovu inovativnih turističkih proizvoda. Primjer u Švedskoj i Finskoj gdje se prvobitna ponuda obilaska ledenih figura i iglu pretvorila u „doživljaj hladnog“ u ice-hotelima što za mnoge predstavlja egzotiku i uzbuđenje. Ono što je u pogledu inovativnog turizma obilježilo turizam Republike Srpske je razvoj avanturističkog turizma na rijeci Vrbas sa mogućnošću noćnog raftinga pod reflektorima.

Razvoj novih, specifičnih oblika u turizmu bi morao biti podržan zakonskom regulativom, propisima koji se odnose na pružanje specijalnih usluga, zaštitu i sigurnost potrošača, kao i zaštitu prirodnih oblasti u kojima se odvijaju turističke aktivnosti.

Od transportne politike, a posebno od planiranja, ne očekuje se samo da obezbijede pristup oblastima od posebne važnosti za turizam i da omoguće mobilnost turista, već i da sačuvaju te oblasti i da izbegavaju negativne uticaje. Dakle, neophodno je pomiriti potrebu za mobilnošću turista i zaštitu životne sredine, kao i smanjiti pritisak na osjetljive oblasti. Na primjer, održivi turizam treba da bude promovisan i da se sistematski poveže s održivim oblicima mobilnosti, posebno s pješaćenjem i biciklizmom. U strateškim dokumentima i projektima razvoja još uvijek se nije razmatrao model projekta održive mobilnosti – turizam bez automobila, s ciljem uvođenja inovativnih saobraćajnih mogućnosti za posjetu turističkim mjestima, podsticanje korišćenja inovativnih saobraćajnih tehnologija i unapređenje kvaliteta životne sredine.

Mjere koje treba u skladu sa ovim preduzeti u zaštićenim područjima su:

- proširenje pješačkih i biciklističkih staza;
- uvođenje ili proširenje pješačkih zona;
- organizovani linijski prevoz, optimizacija javnog autobusnog prevoza i koordinacija sa turističkim potrebama;
- smanjenje saobraćaja, atraktivno planiranje cesta i organizacija parkiranja;
- formiranje posebne interesne grupe i uvođenje privlačnih paket-aranžmana s različitim pogodnostima za turiste koji se opredijele za varijantu „Odmor od automobila“;
- saradnja s turističkim organizacijama, i tur-operaterima i prevoznicima kako bi se ponudilo privlačno putovanje vozom ili autobusom;
- povezivanje u projekte na temu održive mobilnosti u turizmu;

a u budućem vremenu:

- automobili za iznajmljivanje sa el. motorom, el. skuteri;
- punjenje električnih vozila na solarni pogon.

Krucijalni elementi razvoja bili bi alternativni oblici smještaja, mreža obilježenih staza, informativne table, centri za posjetioce, tematske i edukativne staze, osmišljene turističke atrakcije, tematski parkovi, programi koji se odnose na posjetioce različite životne dobi, informacije i mape o sadržajima.

Većina nacionalnih parkova u svijetu nudi posjetiocima koncept *Eco Lodge*-a u okviru samog parka, koji je u potpunosti uklopljen u prirodu, visokog kvaliteta, strogo primjenjujući kriterijume izgradnje i upravljanja u skladu sa životnom sredinom, uz optimalno upravljanje otpadom i energijom, podržavajući organsku hranu, i objekte i usluge namijenjene takođe i edukaciji i istraživanju prirode. S obzirom na visoke mogućnosti razvoja eko-turizma, potrebno je razvijati koncept *Eco Lodge*-a, kao jednog od glavnih principa ekoturizma.

Međunarodno udruženje za ekoturizam (The International Ecotourism Society - TIES) definiše tri glavne komponente *Eco Lodge*:

- štiti prirodne i kulturne komponente okruženja,
- daje doprinos održivom razvoju lokalne zajednice i
- primjenjuje programe ekološkog obrazovanja kako zaposlenih tako i turista.

Imajući pozitivan uticaj na ruralna područja svojom veličinom i kapacitetima, *Eco Lodge* su od naročitog interesa za održivi razvoj. Trenutno, od strane resornog ministarstva ne postoji koncept razvoja *EcoLodge*-a.

Zahvaljujući posebnosti i značaju 11 jezera, jedinstvenim na ovim prostorima, rijetko močvarno područje prirode Bardača sa kolonijama ptica močvarica, barskom i vodenom florom i faunom, je stavljeno na međunarodnu RAMSAR listu. Međutim, područje Bardače još uvijek nema državni status zaštićenog područja i trenutno se suočava sa velikom degradacijom ovih močvarnih jezera. Pored statusa zaštite, ovom području je neophodna planska izgradnja objekata i infrastrukture koji bi služili za posmatranje ptica

- platforme, upotpunjeno tematskim stazama i šetnicama.

Slika 4: Primjer turistički valorizovanog močvarnog područja, *Izgrađene šetnice i edukativne table preko Kushiro močvare sa lokalnim interpretatorom, HOKKAIDO*

Izvor: privatna baza fotografija (B. Popović, Japan 2010.)

Od pratećeg materijala, izrada vodiča kroz šetačke staze bi omogućila informacije uvažavajući principe održivog planiranja koje uključuje planiranje, dizajn, izgradnju, monitoring i održavanje staza. Moderne interpretativne staze ne samo da pružaju informacije, već slijede koncept aktivnog uključivanja promatrača u interaktivnom procesu učenja o prirodi. Interpretativne staze, posebno one u zaštićenim područjima, su dizajnirane s ciljem stvaranja stava kod posjetioca prema prirodi, objašnjavajući složene međuzavisnosti prirodnih elemenata, ističući uticaj ljudskih aktivnosti na okolinu u zaštićenim područjima.

Turistička interpretacija nasljeđa: visitor - centri

Kao što je već ranije navedeno, nacionalni parkovi imaju dva osnovna cilja: prvi je očuvanje i zaštita prirode, a drugi je pružanje znanja, informacija, odmora, rekreacije i prilika da se doživi nešto jedinstveno. Da bi park u većoj mjeri mogao da finansira svoje poslovanje, treba da privuče posjetioce i turiste i da se razvija takva turistička ponuda koja će na najbolji način zadovoljiti potrebe budućih gostiju i destinaciju činiti konkurentnom. Ulaganja u razvoj nacionalnih parkova su neizbježna kako bi mogao da privuče turiste, ali uz održavanje zdrave ravnoteže između infrastrukture i primarnog cilja zaštite područja. Jedan od vidova obogaćivanja ponude u okviru nacionalni parkova jeste organizovanje posjeta i edukacije u visitor-centrima. Značaj interpretacije se ogleda

u tome da se posjetiocima u svako doba godine obezbijedi mogućnost informisanja na jednom mjestu o tome šta čini to mjesto posebno i vrijedno da je stavljeno pod zaštitu. Trenutno u okviru nacionalnih parkova, niti drugih zaštićenih područja ne postoje izgrađeni i organizovani centri za posjetioce koji služe za ovaj način prezentovanja prirodnog nasljeđa, raznovrsnosti biljnog i životinjskog svijeta tog područja. Ovakvi centri trebaju da imaju multimedijalnu salu, galerijski prostor za izložbe, edukativne radionice, suvenirnicu. Osim suvenira, centri nude mogućnost kupovine stručne literature, proizvoda ručne radinosti, tradicionalne proizvode. Preko centra, svoje proizvode bi plasiralo i lokalno stanovništvo koje se bavi proizvodnjom i izradom proizvoda domaće radinosti. Centar obezbjeđuje promotivni materijal, video-zapise, razglednice, i ostala sredstva promocije. U ovakvim centrima, prije korišćenja usluga u okviru nacionalnog parka, posjetioci mogu dobiti korisne informacije o samim aktivnostima u okviru parka.

Slika 5: Primjer uređenog visitor-centra, Kiritappu - visitor centar, HOKKAIDO

Izvor: privatna baza fotografija (B. Popović, Japan 2010.)

Dobro osmišljeni i dizajnirani centri mogu biti značajan instrument za ostvarivanje generalnih ciljeva u odnosu na posjetioca:

- povećanje ličnog zadovoljstva posjetioca, te sticanje novih iskustava;
- širenje svijesti o značaju područja te ublažavanje potencijalno negativnih uticaja na područje;
- podsticaj pozitivnog odnosa i stava prema tom području.

Lokacija centara treba da bude pažljivo birana, da se pri gradnji izbjegnu negativni uticaji na okruženje i da budu locirani blizu pristupnih puteva. Prostor treba biti prostran, izgrađen u ambijentu koji se uklapa u okruženje.

2.3. Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti

Kako razvoj turizma mora biti planiran na način da se zaštite sva dobra koja se nalaze na prostoru zaštićenog područja, tako se trebaju osposobiti i ona koja mogu pružati usluge posjetiocima, odnosno da se razviju oni sadržaji koji će biti konzumirani od strane turista, a koji mogu donijeti dobit lokalnoj zajednici i stanovništvu. Samim tim, zaštićena područja trebaju biti pokretači održivog razvoja, što će uticati i na pokretanje razvoja niza komplementarnih aktivnosti, prije svega poljoprivrede, organske proizvodnje hrane za turističku tražnju i razvoja drugih ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima. Kako su zaštićena područja Republike Srpske uglavnom smještena u zoni planinskih područja, tako i tendencija u njihovom razvoju jeste da celogodišnji turizam ima ulogu okosnice „planinske ekonomije” koja podstiče razvoj komplementarnih djelatnosti, prije svega tradicionalne poljoprivrede i stočarstva¹⁹, gdje treba do izražaja da dođe bitna karakteristika održivog razvoja, a to je isticanje kvalitetnijeg života i privređivanje lokalnog stanovništva.

Među bitnim potencijalnim koristima od turizma, koje je potrebno razvijati u zaštićenim područjima RS nalaze se sljedeće:

- stimulisanje i diverzifikacija lokalne ekonomije;
- poticanje lokalne proizvodnje i porast zaposlenja za lokalno stanovništvo;
- porast dohotka kako za lokalnu zajednicu tako i za privredu generalno;
- doprinos očuvanju prirodnog i kulturnog nasljeđa;
- podrška istraživanju i razvoju dobrih ekoloških navika;
- podrška ekološkoj edukaciji posjetilaca i lokalnog stanovništva.

¹⁹ Maksin M. i ostali (2009), *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd str.

Srž regionalnog ekonomskog razvoja treba biti usmjeren ka obezbjeđivanju kvalitetnijeg života lokalnog stanovništva u selima i gradovima, unutar i duž granica nacionalnih parkova.

Diverzifikovana ekonomija zasnovana na održivom korišćenju prirodnih resursa predstavlja sredstvo za zadržavanje i povratak stanovnika u planinske oblasti i omogućava ravnomjerniji regionalni razvoj teritorije²⁰, radi povećanja zaposlenosti i stvaranja dodatnih prihoda stanovništva. Turizam zasnovan na prirodi i kulturnom nasljeđu u ruralnim sredinama može pružiti značajno lokalno tržište i mogućnosti ekonomskog razvoja koji doprinose cjelovitom ruralnom razvoju i nude lokalno zapošljavanje i dodatne ili alternativne mogućnosti stvaranja prihoda za siromašne ljude. Razvijanje turizma u takvim područjima može značajno unaprijediti prihode lokalnih zajednica i siromašnih, ukoliko ove istaknute atrakcije mogu biti planirane i upravljane na takav način da maksimiziraju mogućnosti za lokalni ekonomski razvoj²¹. Treba uzeti u obzir da nerazvijena ruralna područja spadaju u kategoriju područja koja posjeduju velike resurse, ali još uvijek male vještine i znanje u vezi sa bavljenjem turizmom (nedostatak know-how i vještina modernog menadžmenta, problem ljudskih resursa), čemu treba posvetiti posebnu pažnju u politikama razvoja.

²⁰ Maksin M., i ostali (2009), *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 147

²¹ Genov G. (2008), *Turizam posebnih interesa – selektivni oblici turizma*, priručnik, Čugura print, Beograd, str 27

II DIO

PERSPEKTIVE RAZVOJA TURIZMA SA STANOVIŠTA

SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA

1. KARAKTERISTIKE SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U REPUBLICI SRPSKOJ

1.1. Definisanje specifičnih oblika turizma

U drugoj polovini dvadesetog vijeka turizam doživljava ekspanziju. Turistička kretanja su 1950. godine uključivala 25 miliona, da bi u 2000. godini taj broj dostigao cifru od 700 miliona turista sa povećanjem na 935 miliona u 2010. godini²². Turizam je dinamička kategorija koja se nalazi u neprestanoj evoluciji i takvom svojom dinamikom na jednoj strani nudi nove destinacije i vrste putovanja, dok na drugoj strani zahtjeva nove oblike organizovanja, resurse, inovacije i planiranje turizma, što je neophodno primijeniti u daljem kreiranju turističkih proizvoda u Republici Srpskoj. Kako se nalazi u neprestanom razvoju i progresiji, pred kreatore turističke ponude stavlja sve veće izazove. Turista danas traga za novim i uzbudljivim oblicima putovanja u otporu prema masovnim proizvodima, a da se pritom ipak ne uključuje u njih na bilo koji način, što je posljedica sve veće depersonalizacije i komercijalizacije unutar modernog i postmodernog društva²³. Iz razloga ovakvih evolucionih promjena vremenom je dolazilo do transformacije tržišta od masovnog prema specifičnim oblicima turizma. Tradicionalni

²² <http://unwto.org> , od aprila 2011. god.

²³ Genov G. (2008), Turizam posebnih interesa – selektivni oblici turizma, priručnik, Čugura print, Beograd, str. 16

turizam koji počiva na tzv. „3S konceptu – Sun, Sea and Sand“ ustupa mjesto novim oblicima turizma, i novom konceptu, tzv. „3E- Environment, Education, Entertainment“.

U teoriji i praksi možemo naići na različite termine koji se povezuju sa karakteristikama specifičnih oblika turizma: selektivni turizam, turizam specifičnih interesovanja, novi turizam, tematski turizam, turizam niša itd. Na anglosaksonskom području koristi se termin *Special Interest Tourism (SIT)*, odnosno turizam na bazi posebnih interesovanja, a odnosi se na oblike turizma gde je fokus na aktivnostima koje su privlačne manjem broju turista (tzv. tržišnih niša). Turizam posebnih interesa moguće je definisati kao posebnu skupinu turističkih kretanja koja su uslovljena određenim motivom koji turistu pokreće na putovanje u destinaciju čija je turistička ponuda sa svojim sadržajima prilagođena ostvarenju doživljaja. Tako Genov navodi da ponuda selektivnih oblika turizma nudi prilagođene pakete iskustava koji su osmišljeni za niša tržišta. Ovi proizvodi obezbjeđuju jedinstvene uvide u pojedinačne destinacije, zajednice ili saznanja. Naglasak je na doživljaju iskustva, a ne na prostom razgledanju predjela i načina života. Svaki specifični proizvod nudi usluge koje uključuju autentična iskustva da bi se omogućilo saznavanje i povezivanje sa lokalnim stanovništvom²⁴.

1.2. Savremeni trendovi i zahtjevi turističke tražnje za specifičnim oblicima turizma

1.2.1. Prilagođavanje ponude tržišnim promjenama

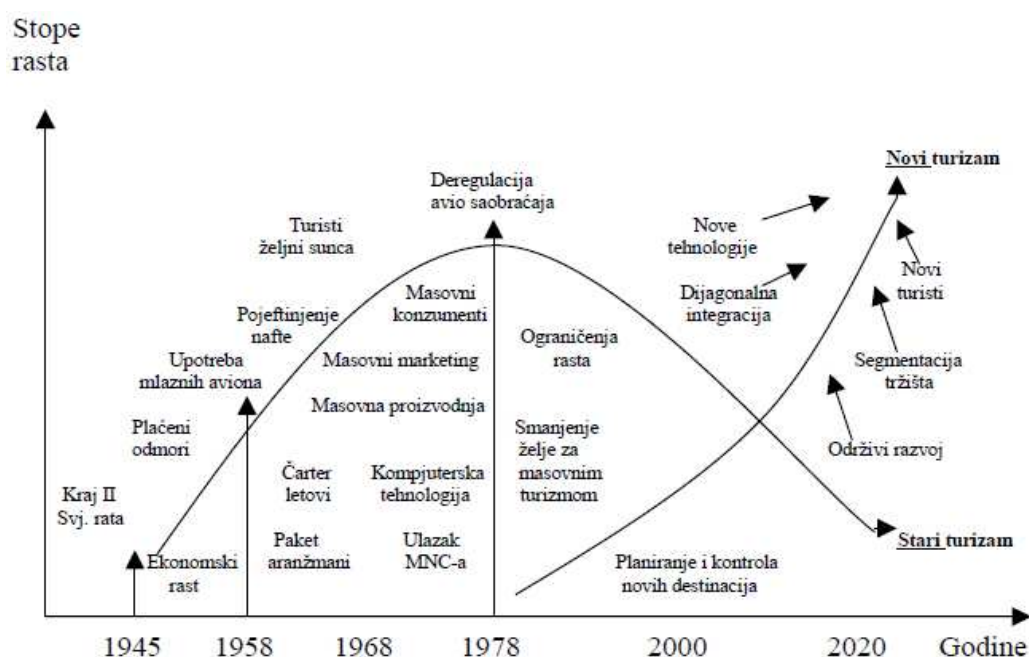
Simboli masovnog turizma druge polovine 20. vijeka su poslovanje turoperatora i kreiranje “all inclusive” putovanja, čarter letovi, nastanak resort-a, standardizacija usluga i proizvoda s ciljem redukcije troškova. Turizam novog doba u globalizovanom okruženju bilježi velike promjene u svim segmentima poslovanja. Sve oštija tržišna konkurencija, posljedice globalizacije i finansijske krize, prilagođavanje novom sistemu tržišnih

²⁴ Genov G. (2008), *Turizam posebnih interesa – selektivni oblici turizma, priručnik, Čugura print, Beograd, str. 18*

vrijednosti i promjena afiniteta turista uslovljavaju rušenje tradicionalne turističke ponude kao i potražnje²⁵.

Poslednjih nekoliko godina na strani turističke tražnje zapažaju se procesi koji ukazuju da veliki dio tražnje napušta tradicionalne izvore, oblike i pravila turističkog ponašanja i da je u potrazi za novim oblicima i sadržajima turističke rekreacije²⁶. O takvom razvoju turizma u budućnosti su pisali brojni autori. Jedan takav životni ciklus kroz istoriju turizma opisuje Poon²⁷, počevši od starog (masovnog) turizma do novog kojeg karakterišu izmijenjeni zahtjevi turista i novi sadržaji poslovanja.

Slika 6: Životni ciklus turizma:

Izvor: Poon A. (1993), „Tourism, Technology and Competitive Strategies, Wallingford: CAB International”

Danas, potražnja za visoko kvalitetnim doživljajima koje omogućavaju posebno dizajnirani programi putovanja raste po višoj stopi od potražnje za masovnim (klasičnim)

²⁵ Knežević M. (2009), *Mediterranski dani Trebinje 2009, tematski zbornik, Sajamski grad doo, str 114*

²⁶ Bakić O. (2010), *Marketing u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 55*

²⁷ Poon A. (1993), *Tourism, Technology and Competitive Strategies, Wallingford, CAB International, str. 9*

kretanjima²⁸. Poslovanje na savremenom turističkom tržištu sve se više temelji na specijalizaciji turističkog proizvoda koji je sastavljen od elemenata ponude prepoznatljive tačno određenom segmentu turističke tražnje, čime se treba baviti u budućem planiranju turističkih proizvoda u turizmu Republike Srpske. Turizam Republike Srpske nije okarakterisan popularnim turističkim destinacijama masovnog turizma, i upravo svoju mogućnost privlačenja turista može tražiti kroz zadovoljavanje specifičnih zahtjeva turista. Da bi jedna destinacija zadovoljila tražnju u jakoj konkurenciji, neophodno je stalno prilagođavanje trendovima i inovacijama. Želja za novim lokalitetima i autentičnim proizvodima dio je motivacije za posjetu određenoj destinaciji.

1.2.2. Tržište specifičnih oblika turizma

„Turistička potražnja ne traži samo bijeg od svakodnevnice, ukoliko taj bijeg ne sadrži lično ispunjenje i potpuno zadovoljstvo”²⁹

Brojne promjene su okarakterisale turističku tražnju u posljednje dvije decenije, treba istaći da nivo obrazovanja i lični dohodak potrošača neprestano rastu, kao i tehnološke vještine koje se koriste u svakodnevnom poslovanju što je dovelo do stvaranja novog profila turiste – postmodernog turistu s jedne strane, ali i nove trendove na strani turističke ponude. Postmoderni turista traži nove odgovore u pogledu turističkog proizvoda koji treba da karakteriše inovativnost, edukacija, participacija i aktivnost u ponudi, koji svoje uporište dobijaju u razvoju specijalizovanih oblika turizma.

Na transformaciju tržišta od tržišta masovnog turizma prema usko definisanim tržišnim segmentima uticali su i sljedeći faktori:

- neprestani rast turističke potražnje na globalnom nivou o čemu govore procjene o turizmu i stalni rast putovanja;
- oskudnost ili ugroženost temeljnih turističkih resursa. Sve veće uništavanje

²⁸ Kesar O. (2010), *Razvoj turističke destinacije prema specifičnim oblicima turizma, prezentacija, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet*

²⁹ Kesar O. (2010), *Razvoj turističke destinacije prema specifičnim oblicima turizma, prezentacija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*

prirodnih resursa pojačava trendove za očuvanjem prirodne sredine i dovodi do promjena u strukturi vrijednosti i stila života u društvu, jer sve veći broj ljudi shvata da zaštita okoline ide u prilog njihovom zdravlju i dobrobiti uopšte. Stoga je neophodan sve veći angažman na brizi o okolini na destinaciji³⁰;

- promjene u sistemu vrijednosti i potreba savremenog turista da su znanje i aktivnost turista u konstantnom porastu. Traganje za novim iskustvima postaje dominantan potrošački trend³¹. Ovim pitanjem se bave brojni teoretičari, koji iskustvo u turizmu smatraju ključnom inovacijom u današnjem turističkom biznisu i postaje svakodnevni izazov;
- brzorastuća konkurencija među destinacijama, ali i među pružiocima usluga koji su prepoznali prednosti koje im donosi ponuda specifičnih oblika turizma.

Turista XXI vijeka ima tendenciju da odmor provodi aktivno, da tokom boravka u odabranoj turističkoj destinaciji učestvuje u aktivnostima i životu lokalne zajednice i razvija sopstvena interesovanja na bazi autentičnosti destinacije. U tom smislu specifični oblici turizma postaju sve rasprostranjenije forme turizma, prema čemu treba da teže i destinacije Republike Srpske i da stave brojne potencijale u funkciju turizma koji će zadovoljiti specifičnu tražnju što predstavlja realnu mogućnost. Današnja turistička tražnja posjeduje jasne odrednice kao što su izražena želja za autentičnim ambijentom, doživljajem i unikatnošću i izražen zahtjev za iskustvom u lokalnom okruženju kroz uvažavanjem domaćina.

Tržište specifičnih oblika na strani potražnje karakteriše činjenicu da turistička potražnja ne traži samo vrijednost za novac - „value for money“, nego i vrijednost za vrijeme - „value for time“, a posebno vrijednost za napor - „value for effort“. Objašnjavajući trendove u međunarodnom tržištu, Čerović govori i o sve većoj sofisticiranosti turističke tražnje i njenu probirljivost u odnosu na sadržaje, kvalitet, cijene i druge elemente ponude konkurentnih destinacija³². U sadašnjim socio-ekonomskim

³⁰ Đurašević S.(2008), *Turistička putovanja-savremeni koncepti prodaje*, Čugura print, Beograd str. 137

³¹ Đurašević S.(2008), *Turistička putovanja-savremeni koncepti prodaje*, Čugura print, Beograd str. 139

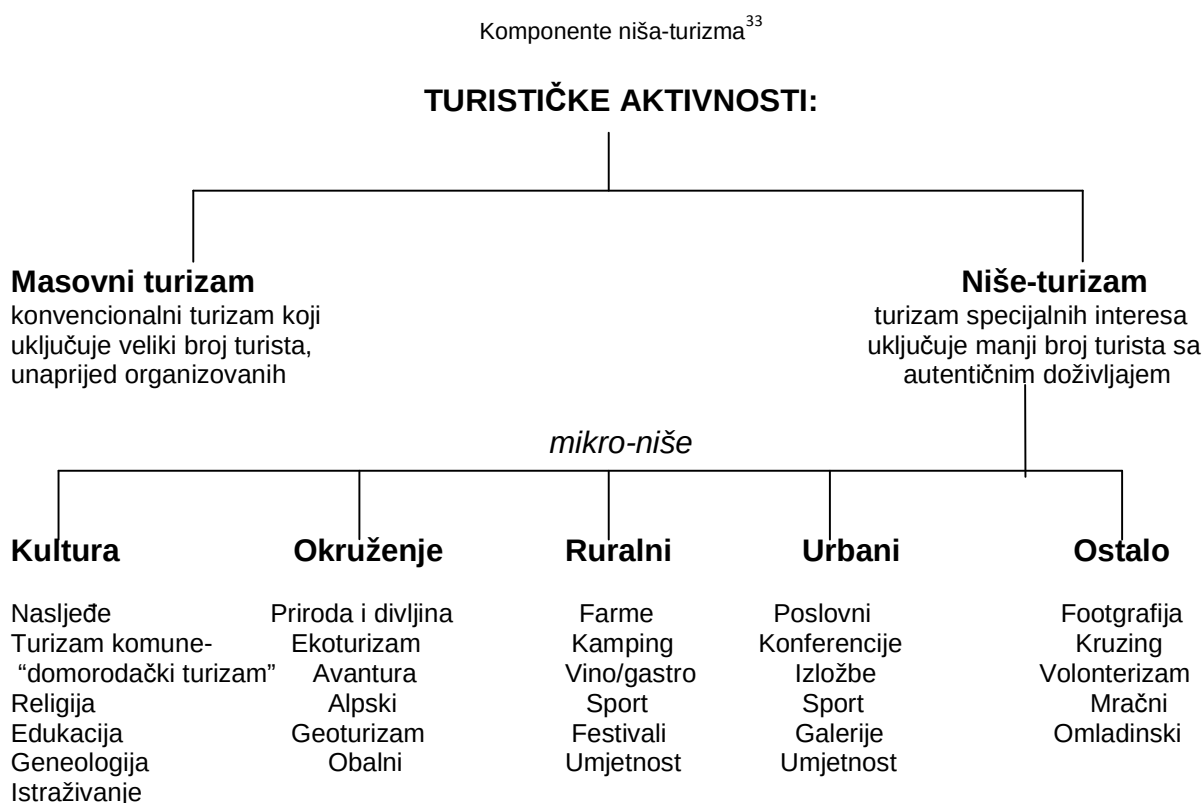
³² Čerović S. (2004), *Istraživanje turističkog tržišta*, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad, Čigoja štampa, str. 22

uslovima nije privilegija putovati već doživjeti nešto potpuno drugačije, nekonvencionalno, ono što „pojedinaac traži“.

1.3. Podjela specifičnih oblika turizma

Specifične oblike turizma bismo mogli okarakterisati kao turistička kretanja koja su uslovljena određenim dominantnim turističkim motivom koji turiste pokreće na putovanje u destinaciju čija je turistička ponuda sadržajima prilagođena za ostvarenje doživljaja vezanih uz dominantan interes određenog segmenta potražnje.

Postoje različite vrste specifičnih oblika turizma, a njihova potpuna klasifikacija (tipologija) gotovo da i nije moguća. U dole datom pregledu navedena je jedna od podjela turizma tržišta specifičnih oblika turizma prema turističkim potrebama i motivima (turističkim aktivnostima) prema nišama, koje potiču turiste na odabir posebno oblikovanih turističkih kretanja:

Izvor: Noveli M. (2005), *Niche Tourism: Contemporary issues, trends and cases*

³³ Noveli M (2005), *Niche Tourism: Contemporary issues, trends and cases*, Oxford Elsevier, str. 9

Prema tome, turistička kretanja nemaju jednoznačan karakter jer su strukturno različita i generišu različite učinke. Stoga je potrebno prepoznati karakteristike ponude zbog istraživanja tržišta, optimalnog korišćenja resursa i donošenja razvojnih odluka, jer se specifični oblici turizma temelje na određenom dominantnom turističkom motivu koji uslovljava ponašanje ponude i potražnje na tržištu.

1.4. *Trenutno stanje turizma u Republici Srpskoj*

1.4.1. *Ocjena potencijala za razvoj turizma*

Prema procjenama datim u Globalnom izvještaju o konkurentnosti u turizmu ocjenjuje se da industrija turizma u BiH (uži pristup turizmu sa direktnim efektima u ugostiteljstvu, hotelima i drugim djelatnostima) ostvaruje 461 mil dolara GDP, odnosno da učestvuje u GDP BiH sa 2,9%, i u ukupnoj zaposlenosti sa 2,3%. Iako broj dolazaka i noćenja turista u BiH raste, njen udio u okviru zemalja JI Evrope je relativno mali. Predviđanja podataka WTTC konstatuju da je turistička potražnja u konstantnom porastu, kao što se predviđa i za BiH. Rezultati, koje trenutno turizam Republike Srpske ostvaruje su relativno slabi. Uzroke za ovakvo stanje u turizmu možemo naći i u društveno-političkom sistemu i njegovoj tranziciji, prisutnim političkim tenzijama i nažalost još uvijek izraženom negativnom imidžu zemlje. Pored ovih tu su i razlozi subjektivne prirode kao što neodgovarajući nivo obrazovanja kadrova, još uvijek nedefinisan turistički proizvod i nedovoljno razvijena turistička ponuda Republike Srpske s obzirom na potencijalne mogućnosti, kao i regulativa koja prati ovu oblast.

Povoljan geografski položaj koji Republika Srpska zauzima u okviru Jugoistočne Evrope, područje koje karakteriše većim dijelom ruralni karakter sa atraktivnim motivima kao što su planine, kanjoni, klisure, visoravni, predstavljaju značajan faktor za privlačenje turista. Uz bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta, te raznovrsno kulturno-istorijsko nasljeđe i pogodne klimatske uslove, Republika Srpska ima potencijale za razvoj interesantnih turističkih proizvoda. U turizmu, reljefni oblici na Zemlji i

geomorfološke pojave u zemlji imaju značajnu ulogu u oblikovanju turističke ponude, ali i u izgradnji brojnih receptivnih kapaciteta, komunalne i druge infrastrukture. U geomorfološke i hidrografske resurse svrstavaju se kompleksni prirodni turistički motivi koji, stvarajući razne pejzažne vrijednosti, mogu da posluže kao jedan od najznačajnijih motiva turističkih kretanja: planine (Maglić, Jahorina, Vitorog, Zelengora, Bjelasnica, Leotar, Orjen), klisure, kanjoni rijeka (Vrbaš, Tara, Janj, Sutjeska, Drina), jezera (planinu Zelengoru krase 9 jezera koja su poznata kao „gorske oči“ i kao takva predstavljaju poseban motiv za turiste, ramsarsko područje Bardača sa 11 jezera), pećine (Orlovača, Rastuša, Ljubačevo), geomorfološke pejzažne vrijednosti posebnog značaja kao što su Zemljane piramide kraj Foče koje se po svom nastanku, obliku i rijetkosti svrstavaju u značajan atraktivni element turističke ponude. Po strukturi građe, Zemljane piramide su jedinstvene u Bosni i Hercegovini i uz sličnu prirodnu atrakciju Đavolje varoši u Srbiji, su jedine na ovim prostorima. Najveći značaj i resurs leži u dva nacionalna parka. Nacionalni park Sutjeska se svrstava u jedan od najbogatijih eko sistema i najljepših parkova Evrope. Na prostoru Republike Srpske su smještene tri prašume Janj, Lom i Perućica, koje sa 1827 ha predstavljaju najočuvanije prašumske rezervate u Evropi.

Republika Srpska na međunarodnom tržištu još uvijek nije prepoznata kao turistička destinacija, s obzirom da nema turistički brend koji je ciljno pozicioniran i prenosi sliku turistima kakve turističke proizvode nudi, što proizilazi iz nedovoljno definisanih i razvijenih turističkih proizvoda kao i iz niskog promotivnog budžeta koji se za te namjene izdvaja. U izuzetno velikoj mjeri negativan faktor predstavlja nedostatak kvalitetnih puteva, kao i turističke putne signalizacije, što se posebno odražava na posjete potencijalnih tranzitnih turista.

1.4.2. Dostignuti nivoi razvoja specifičnih oblika turizma

Postojeći turistički proizvodi u okviru zaštićenih područja Republike Srpske uglavnom su neposredno vezani za resurse i potencijale koji su egzistirali u sklopu turističke ponude u predratnom periodu uz neznatna poboljšanja u kvalitetu. Na osnovu dosadašnjih analiza turističke tražnje i trendova koji ju prate, u kreiranju turizma su

neophodne promjene koje zahtjevaju posebno "dizajniranje" turističke ponude, takve koja bi bila temeljena na konceptu specifičnih oblika turizma i inovativnim rješenjima u turističkoj privredi i održivom turizmu. Trenutna ponuda se može okarakterisati nedostatkom prepoznatljivih atrakcija i turističkih proizvoda. Turistički resursi još su uvijek nedovoljno osmišljeni i njima se ne upravlja kao specifičnim atrakcijama, gosti još uvijek ne mogu izraziti potpuno zadovoljstvo onim što mogu vidjeti.

Mnogi međunarodni eksperti i organizacije³⁴ su vršili analize turističkih potencijala u Republici Srpskoj koje su bez sumnje, pokazale da osnova u budućem razvoju turizma leži u unapređenju pojedinih specifičnih oblika turizma. Međutim, iako RS posjeduje veliki turistički potencijal u prirodnim resursima i kulturnom nasljeđu, taj sektor u BDP Republike Srpske³⁵ učestvuje sa manje od jedan odsto, što je značajno ispod regionalnog i evropskog prosjeka.

Poredeći se sa sličnom ponudom zemalja u okruženju, trenutno stanje ponude specifičnih oblika turizma Republike Srpske pokazuje da postoji još prostora za njegovo unapređenje, gdje značajnu ulogu treba da odigra uključivanje brojnih zainteresovanih strana koji će biti glavni motivatori na strani ponude. Želja za novim destinacijama i autentičnim proizvodima takođe postaje dio motivacije za posjetu jednog mjesta³⁶, što može da bude pravac razvoju određenim oblicima turizma Republike Srpske.

Seoski i eko-turizam imaju dobre preduslove za razvoj, budući da je to oblik turizma koji ne zahtjeva luksuzne smještajne kapacitete i uslugu, a očuvan autentičan prirodni ambijent zemlje, običaji i tradicija doprinose budućem razvoju seoskog turizma. Potencijalno najvredniji prostori za razvoj seoskog turizma su područja Potkozarja, platoa Manjače, Ozrena, Zelengore, područja Plive i Janja i ruralna područja istočne Hercegovine. U turističkoj ponudi trenutno se može nabrojati mali broj seoskih domaćinstava koji su svoje kapacitete plasirali u turističku ponudu seoskog turizma. S obzirom na potencijale i primjere razvoja ovog oblika turizma u okruženju, ponuda u Republici Srpskoj je izrazito nerazvijena. U Srbiji, turizmom na selu se bavi preko 300

³⁴ *USAID Projekat podizanja konkurentnosti razvojem klastera, JICA, GTZ, CARE Int., OXFAM*

³⁵ <http://www.rzs.rs.ba>, od 01. aprila 2011. god.

³⁶ *Genov G. (2008), Turizam posebnih interesa – selektivni oblici turizma, priručnik, Čugura print, Beograd, str. 51*

domaćinstava na području 34 opštine s ukupnom ponudom oko 2.500 kreveta, dok Udruženje seoskih domaćinstava Slovenije broji oko 3100 ležajeva.

Vinski turizam je značajna komponenta za turističku i vinsku industriju. Za turističku, vino je bitna komponenta koja čini destinaciju atraktivnijom, i koja može biti odlučujući faktor motivacije za turistu. Za vinsku industriju, vinski turizam je veoma značajan pravac ka jačanju odnosa sa kupcima, što manjim vinarijama omogućava direktnu prodaju vina na "vratima podruma"³⁷. Turizam Istočne Hercegovine, a posebno grad Trebinje koji nosi naziv "grad sunca i platana" i "muzej na otvorenom", uz izuzetno bogato kulturno nasljeđe nudi degustacije vina, upoznavanje sa domaćim sortama vina, proizvodnjom vina iz kamena, posjetama vinogradima, što čini dobru osnovu za prepoznatljivu turističku ponudu i stvaranje prepoznatljivog identiteta na samom jugu Republike Srpske. U ovom pogledu, Trebinje se sve češće spominje kao centar vrhunskih vina, u kojem djeluje Udruženje vinogradara i vinara Istočne Hercegovine "Vinos", i koji doprinose iskorištavanju postojećih resursa u svrhu ekonomski održivog razvoja turizma kroz povezivanje vina, kulture i turizma Trebinjske regije. Putevi vina danas su razvijeni u svim zemljama u okruženju. Njihova implementacija je potaknuta željom da se zaštiti dohodak i životni standard malih vinara. Vinski putevi su i važna karika ruralnog turizma i jedan od važnijih poticaja za ekonomski razvoj. Teško je uključiti se i naći svoje mjesto na svjetskom tržištu vina, pa je prodaja vina preko Puteva vina prilika za najveći broj manjih vinara u Republici Srpskoj. Turističku tražnju je neophodno tražiti u motivaciji turista vinskog turizma, a to su: testiranje vina, dobijanje novog znanja i iskustva, imati zabavu, uživati vinsku kulturu i lokalnu hranu, upoznati istoriju, umjetnost i običaje sredine.

Turističku ponudu sportsko-avanturističkog turizma čine spoj avanture, rekreacije, relaksacije i zabave. U Republici Srpskoj je zastupljen najčešće u sljedećim oblicima: raftingu, splavarenju, kajakaštvu, trekingu, hajkingu, paraglajdingu. Ove aktivnosti su sezonskog karaktera, karakteristične za period od maja do oktobra. Područje planine

³⁷ Hall M., Sharples L., Cambourne B., Macionis N. (2002), *Wine tourism around the World*, Butterworth-Heinemann, str. 1

Jahorine karakteriše turistički proizvod koji se najvećim dijelom svodi na aktivnosti zimi (skijanje, snowboard), što je svrstava u najznačajniji ski-centar Republike Srpske. Jahorina trenutno raspolaže sa 20km skijaških staza i vertikalnim transportom za 10000 skijaša na sat kojima gazduje Olimpijski centar Jahorina. Pored smještaja u osnovnim smještajnim kapacitetima koji broje oko 2000 ležajeva, na Jahorini se nalazi oko 2000 ležajeva u privatnom smještaju tipa vikendica, vila, apartmana. Zbog veoma izražene sezonalnosti potrebne su hitne intervencije u oblasti razvoja cjelogodišnje turističke ponude: pješaćenje uređenim stazama sa vidikovcima, brdski biciklizam, planinarenje, škole u prirodi sa edukativnim sadržajima, manifestacije i kongresni turizam. Nažalost, na Jahorini kao i na drugim planinama još uvijek je nedovoljno izgrađena turistička infrastruktura koja bi mogla zadovoljiti trenutne turističke trendove koji prate ponudu u ljetnom periodu.

Republika Srpska ima izuzetne uslove za razvoj turizma u nacionalnim parkovima Kozara i Sutjeska, koji još uvijek nisu dovoljno iskorišteni zbog nedostatka dodatnih turističkih sadržaja koji bi zadovoljili mnogobrojne specifične oblike turizma, na prvom mjestu outdoor-aktivnosti. Ponuda Kozare se bazira na izletničkom, manifestacionom i istorijskom turizmu. Nacionalnim parkovima su neophodna ulaganja jer sama ljepota prirode nije dovoljna da privuče goste tokom cijele godine. Kad je riječ o ostalim zaštićenim područjima i dalje je nedovoljno pažnje posvećeno kreiranju turističkih proizvoda koji bi privukli turiste (stavljanje pećina u funkciju turizma, organizacija sadržaja u okviru njih), proširenje ponude u zaštićenom području Lisina, koje spada u jedan od najznačajnijih mikoloških rezervata Srpske.

Ocjenom stanja turističke ponude Republike Srpske uvidjelo se postojanje relativno dobrih osnova razvoja i promocije nekoliko vidova turizma kao i potreba za stalnim unapređenjem postojećih i razvojem novih turističkih proizvoda. Svaka od postojećih vrsta turističke ponude zahtjeva posebne analize, zatim ulaganja u razvoj i promociju, da bi dostigli razvoj i standarde koje su dostigle zemlje sa sličnom turističkom ponudom u okruženju.

2. ULOGA SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U BUDUĆEM RAZVOJU TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA REPUBLIKE SRPSKE

2.1. Oblici turizma sa posebnim značajem za daljnji razvoj u zaštićenim područjima

Turizam ima sve značajniju ulogu u ekonomiji Republike Srpske, a njegov daljnji rast zavisi o koordinisanom i sistemskom razvoju i prilagođavanju proizvoda savremenim tržišnim trendovima, gdje sve veći značaj poprimaju razni specifični oblici turizma. U jednom USAID izvještaju³⁸ za BiH stoji: "mnoge atrakcije su spremne da služe međunarodnom tržištu, ili bi mogle biti lako stavljene u međunarodne okvire". Svijest o bogatstvu potencijalnih atrakcija mora biti visoko pozicionirana kod svih nosilaca politike turističkog razvoja što će doprinositi daljem fokusiranju razvoja turizma po osnovu velikog bogatstva u prirodnom, kulturnom, istorijskom nasljeđu koje, bez sumnje, Republika Srpska posjeduje. Valorizacijom ovih potencijala, mnoga područja u RS mogu dobiti značajnu dobit kroz turizam usredsređujući se na turizam zasnovan na onim specifičnim oblicima koji će zadovoljiti posebna interesovanja kod putnika čiji je izbor putovanja podstaknut specifičnim motivacijama i čiji nivo zadovoljstva određuje ostvareni doživljaj.

Uz već postojeće oblike turizma koji su prisutni kao standardna ponuda (banjski, planinski, gradski sa elementima MICE), turistička industrija, da bi bila konkurentna, mora da ponudi inovativnost i jedinstvenost turističkih proizvoda i atrakcija za kojim postoji potražnja. Tu spadaju oni oblici turizma koji zavise od uključivanja lokalnog stanovništva i bliske saradnje privatnog i javnog sektora što bi bez sumnje ubrzalo ove procese. Uključivanje lokalnog stanovništva ima značajan uticaj na razvoj specifičnih oblika turizma. U ovom slučaju uključivanje lokalnog stanovništva ima veliki značaj koji mogu da se specijalizuju u pružanju različitih usluga. U ovim aktivnostima bitan je angažman lokalnih turističkih vodiča i animatora, koji su kao stanovnici lokalne zajednice

³⁸ USAID (2006), *AN Analysis of Sarajevo, Herzegovina and Krajina Tourism Regions*, str. ii

najbolji poznavaoци terena i koji trebaju da prepoznaju interes gosta i utiču na njegov doživljaj kroz savladavanje odgovarajućeg itinerera, boravka u prirodi, upoznavanje sa karakteristikama destinacije, kulturno-istorijskim atrakcijama, „govorom prirode“. Lokalno stanovništvo treba da bude specijalizovano u službi raznih motivatora kao što su skiperi, planinski vodiči, pružaoci specifičnih usluga u objektima u okviru domaćinstva kao što su vodenice, kovačnice, mlinovi pri čemu će pružiti mogućnost aktivnog učešća u ovim i sličnim aktivnostima u seoskom ambijentu, zatim u pripremi organske hrane i smještaja u autentičnom ambijentu što predstavlja doživljaj lokalne kulture i što je najvažnije učenje i razumijevanje lokalne kulture uz atraktivne i raznovrsne elemente kulturnog nasljeđa kao što su objekti iz raznih perioda civilizacije, stočarskih naselja-katuna do posebnog načina života (*lifestyle*).

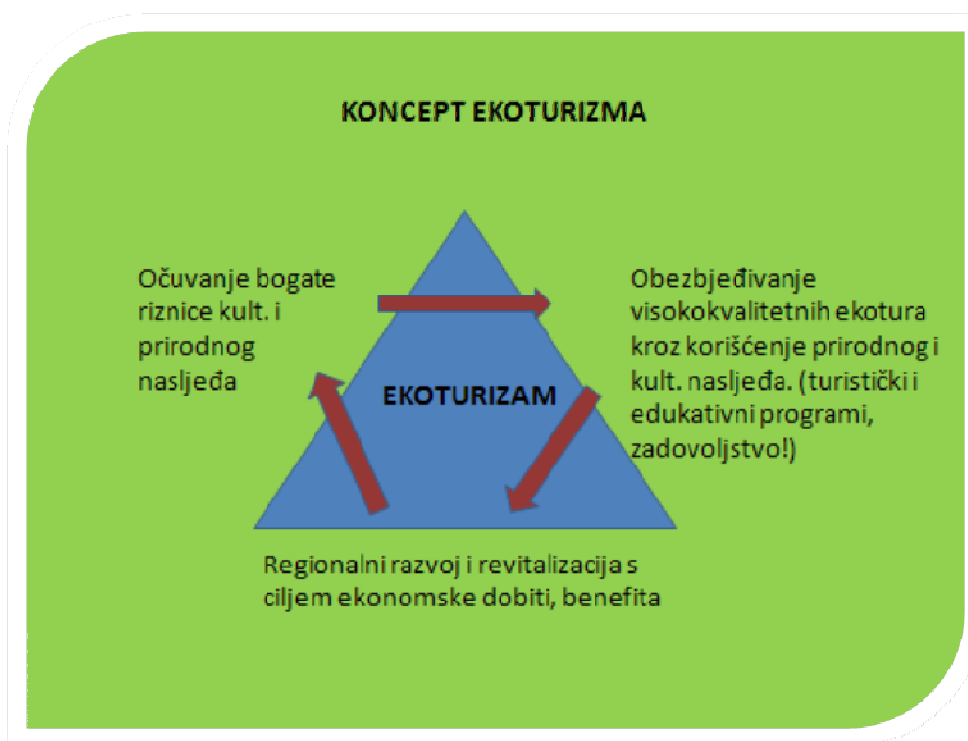
Kao što je već navedeno, turisti su sve iskusniji i zahtevniji, pa postoji tražnja za nestandardnim i neobičnim turističkim proizvodom, novim destinacijama i aktivnostima. Razvoj onih oblika turizma koji obezbjeđuju putovanja u prirodu, kao primjer ekoturizma koji s malim uticajem na prirodu, zaštitu i očuvanje životne sredine, povećanje nivoa blagostanja stanovništva ili lokane autonomije, podizanje svijesti u vezi sa sredinom i poštovanje lokalne kulture i ljudskih prava³⁹, ima mogućnost dosta višeg nivoa pozicioniranja u RS od trenutnog. Prateći svjetske trendove razvoja turizma i viziju turizma UNWTO 2020 preporuka za vraćanje ka tradicionalnom i njegovanje autentičnih predjela, predstavljaju polazište za razvoj turistički slabo razvijenih zemalja. Republika Srpska posjeduje još uvijek tu autentičnost koju je potrebno pretočiti u kvalitetan turistički proizvod boravka na selu. Zbog ruralnog karaktera zemlje, koji se ogleda u bogatstvu šumom, vodom i netaknutom prirodom postoji veliki potencijal za razvijanje turizma u prirodi (eko, seoski, avanturistički), što je potvrđeno mnogim razvojnim strategijama turizma na lokalnom i nacionalnom nivou.

Svi oblici turizma koji imaju za cilj dovođenje turista u oblasti prirode treba da uključe lokalnu zajednicu na korist i zajednice i ambijenta, kao i da poboljšaju kvalitet turističkog doživljaja u odnosu na trenutno stanje. Zbog izrazito impresivnih prirodnih potencijala neophodno je posvetiti pažnju planskom razvoju turizma zasnovanog na

³⁹ Hrabovski Tomić Eva (2008), *Selektivni oblici turizma, Fakultet za uslužni biznis, Sremska Kamenica, str. 73*

prirodi, kroz zadovoljavanje koncepta trianglera sa posebnim akcentom na prepoznatljivost, lokalno stanovništvo, marketibilnost i potencijalne posjetioce, s ciljem uključivanja Republike Srpske kao turističke destinacije u međunarodna turistička kretanja. Na osnovu potencijala, neophodno je kreirati takve turističke proizvode koji mogu da ostvaruju uspješan nastup na međunarodnom turističkom tržištu.

Slika 7: **Koncept "Trianglera"** na principu ekoturizma

Izvor: Prilagođeno prema prezentaciji, Japan Ecotourism Society, Tokyo, mart 2010.

Predstavljani koncept ekoturizma se može primijeniti na svim značajnim specifičnim oblicima turizma za koje postoje izražen potencijal u RS, a posebno u okviru zaštićenih područja, a da se zadovolje sljedeće karakteristike 4E - koncepta:

- *Environment* - očuvanje i poštovanje resursa;
- *Economic* - postizanje ekonomske dobiti za lokalnu zajednicu i njihovo direktno uključivanje u turizam što doprinosi poboljšanju kvaliteta turističkog doživljaja i obogaćivanju turističke ponude;
- *Education* - obezbjeđivanje edukativnog sadržaja za turiste, edukacija o prirodnoj sredini i interpretacija je ono što turisti očekuju;
- *Entertainment* - obezbjeđivanje zabavnog sadržaja, odnosno satisfakcije za turiste.

Oblici turizma koji su u uskoj vezi sa prirodnim ambijentom imaju poseban značaj za privlačenje turista u Republiku Srpsku i zadovoljavanja interesa upražnjavanjem određenih aktivnosti.

Ekoturizam se najčešće izjednačava sa putovanjima u prirodu pri čemu postoje veoma mali uticaji na nju, zaštita i očuvanje životne sredine, povećanje nivoa blagostanja stanovništva ili lokane autonomije, podizanje svijesti u vezi sa sredinom i poštovanje lokalne kulture i ljudskih prava⁴⁰. Ekoturizam treba da uključi lokalnu zajednicu na korist i zajednice i ambijenta, kao i da poboljša kvalitet turističkog doživljaja.

Karakteristike 'dobre' ekoture⁴¹:

- prije putovanja pruža informacije o kulturi i životnoj sredini koji su cilj posjete;
- prije polaska i tokom ture nudi smjernice za odgovarajuće odijevanje i ponašanje;
- nudi detaljno informisanje po dolasku turista u destinaciju o geografskim, društvenim i političkim karakteristikama, kao i o njenim environmentalnim izazovima;
- nudi sadržajne usluge lokalnih vodiča;
- nudi mogućnost za susret i razmjenu međusobnog uticaja sa lokalnim zajednicama;

⁴⁰ Hrabovski Tomić Eva (2008), *Selektivni oblici turizma, Fakultet za uslužni biznis, Sremska Kamenica, str. 73*

⁴¹ Wood, M. E. (2002), *Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability, Burlington: The International Ecotourism Society, str. 23*

- razvija razumijevanje za svakodnevni život i tradiciju lokalnog stanovništva, kao i za probleme koji su odgovarajući za raspravu, unapređujući interakciju zajednica;
- pruža mogućnost lokalnim nevladinim organizacijama da daju svoj doprinos;
- obezbijeduje da ulaznice u park budu plaćene;
- nudi smještaj usklađen sa lokalitetom.

U ekoturizmu primarna motivacija je posmatranje i uvažavanje prirodnih pojava i odgovarajućih kulturnih vrijednosti, dok je u avanturističkom turizmu prije riječ o fizičkom vježbanju i izazovnim situacijama u prirodnom okruženju⁴².

Navedeni koncept može zadovoljiti brojne aktivnosti u prirodi, koje se u zavisnosti od rizika koji uključuju mogu podijeliti u teške (hard) i blage (soft) aktivnosti.

Broj posjetilaca koji putuju radi upražnjavanja neke od outdoor - aktivnosti raste, naročito planinarenje i biciklizam, a na bazi vode to su kajaking i skuba-diving.

Blage aktivnosti su one koje ne uključuju elemente opasnosti, sa malim ili bez prethodnog iskustva za posjetioca. U ove aktivnosti, koje su od posebnog značaja za turističku ponudu Republike Srpske spadaju: pješačenje, rafting, kamping, biciklizam, ekoturizam, posmatranje ptica, mušičarenje (fly-fishing), jahanje, foto-safari, edukativni programi, naučne ekspedicije i volonterski turizam.

Teške aktivnosti obuhvataju one aktivnosti koje uključuju rizik i izazov za posjetioca i zahtjevaju vještinu, iskustvo i snagu. U ove aktivnosti, koje imaju značaj za turističku ponudu Republike Srpske spadaju: alpinizam, istraživanje pećina (caving), proučavanje kanjona (canyoning), treking, planinski biciklizam, paraglajding⁴³. Turistička industrija je odgovorila na ovaj opseg interesa razvijanjem više vrsta specijalizovane ponude⁴⁴.

Unutar avanturističkog turizma, uprkos mnogim mogućnostima, ovaj oblik turizma je još uvijek nedovoljno razvijen. Rafting dominira u ovom području. Sve je više pružalaca koji nude pojedinačne ili kombinovane proizvode ove vrste turizma. Avanturistički putnici

⁴² Genov G (2008), *Turizam posebnih interesa – selektivni oblici turizma, priručnik*, Čugura print, Beograd, str. 54

⁴³ *Prilagođeno prema The George Washington University School of Business, The Adventure Travel Trade Association, and Xola Consulting (avgust 2010), Adventure Tourism, Market Report, str.2*

⁴⁴ Eagles, P.F.J., McCool S., Haynes, C.D, (2002), *Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and management*, IUCN, Gland, Switzerland, Cambridge, UK, UNEP and the WTO, str. 21

često traže jedinstvene ili nove turističke destinacije i aktivnosti u okviru njih. Često se vjeruje da procenat ovog tržišnog segmenta je spreman da prihvati ograničenu turističku infrastrukturu za obećanje izuzetnog i autentičnog iskustva. S obzirom na njihovu sklonost za istraživanje novih destinacija i novih iskustava, oni su često u potrazi upravo za destinacijama koje se nalaze u ranoj fazi razvoja turizma, a i takođe „zrelijim“ destinacijama koje su zaštićene i u kojima se razvio odgovarajući turistički proizvod⁴⁵. Avanturistički turizam je prepoznat kao značajan tržišni segment i u stalnom porastu, a na osnovu karakteristika potencijalnih posjetilaca i turističke ponude, Republika Srpska treba da se ozbiljnije posveti pozicioniranju na specifičnim tržištima.

Turistička ponuda Republike Srpske može dati značajan doprinos u oblasti istraživačkog turizma (naučna putovanja, istraživačke i arheološke ekspedicije), koji je izrazito specifičan, obuhvata edukativni, naučni i volonterski sektor ⁴⁶. Izrazit značaj na regionalnom tržištu pa i šire treba da imaju pojedina zaštićena područja kao što je Nacionalni park Sutjeska sa najoučavanijim prašumskim rezervatom u Evropi, prašumom Perućicom, koja ima dobre osnove pozicioniranja u pravcu naučno-istraživačkog turizma s respektom odgovornog i održivog razvoja.

2.2. Inovacije i novi poslovni modeli u turizmu Republike Srpske

Da bi turizam Republike Srpske bio konkurentan, stejkholderi moraju preuzeti proces kreiranja novih i inovativnih proizvoda i njihov plasman na tržište. Inovacija i konkurentni poslovni modeli u sektoru turizma Republike Srpske su još uvijek rijetki. U posljednje vrijeme jedan od najpopularnijih turističkih proizvoda su tzv. etno sela, sa tradicionalnom starinskom arhitekturom i savremenim sadržajima. Turistička industrija mora da pristupi osmišljavanju inovativnog i konkurentnog turističkog proizvoda, kojeg će karakterisati kvalitet i posebnost i promovisati ga odgovarajućim tržišnim segmentima s ciljem zadovoljavanja potreba turista. Očekivani rezultati realizacije turističkog

⁴⁵The George Washington University School of Business, The Adventure Travel Trade Association, and Xola Consulting (avgust 2010), *Adventure Tourism, Market Report*, str.1

⁴⁶ Poon A., (1993), *Tourism, Technology and Competitive Strategies*, Wallingford: CAB International, 1993, str 133

proizvoda moraju sadržati sve elemente kvaliteta, konkurentske diferencijacije i pozicioniranja, odnosno moraju imati odgovarajuću tržišnu upotrebljivost, da bi predstavljali dio tržišne ponude⁴⁷. U Republici Srpskoj kao primjer se može navesti jedinstvena infrastruktura za izvođenje noćnog raftinga na rijeci Vrbas, uz pomoć postavljenih reflektora pored staze koja omogućava noćni spust. Kao jedina staza takve vrste u Evropi, predstavlja poseban turistički proizvod u području avanturističkog turizma.

Nosioci unapređenja i promocije turističkih proizvoda i ostali stakeholderi koji aktivno djeluju na pružanju turističkih usluga, kroz politiku javno-privatnog partnerstva treba da obezbijede materijalnu i marketinšku podršku postojećim i novim oblicima turizma uzimajući u obzir njihov poseban značaj za turistički promet i pozicioniranje na turističkom tržištu. Razvoj novih, specifičnih oblika u turizmu bi morao biti podržan zakonskom regulativom, propisima koji se odnose na pružanje specifičnih usluga, zaštitu i sigurnost potrošača (Pravilnici u pružanju usluga u raznim oblicima avanturističkog turizma), kao i zaštitu prirodnih oblasti gdje se odvijaju aktivnosti.

Turizam je kompleksna grana privrede koja uključuje mnogobrojne učesnike. Danas, kad vlada vrijeme konkurentske borbe za tržište, nosioci turističke politike koji utiču na razvoj turizma na svim nivoima treba da usmjeravaju aktivnosti na ispunjavanje sadašnjih i očekivanih zahtjeva turističke potražnje. Istraživanje tržišta treba da da informacije koje će poslužiti za pravilno vođenje turističke politike, horizontalnog i vertikalnog povezivanja svih nosilaca turističke politike u kreiranju, usvajanju i sprovođenju poslovne politike.

⁴⁷Kotler P., Bowen J., Makens J., (1999), *Marketing for hospitality and tourism*, Prentice Hall International, Inc., str. 276

Slika 8: Učesnici u turizmu i njihova međusobna povezanost

Izvor: Prilagođeno prema prezentaciji Japan Ecotourism Society (JES), Tokyo, mart 2010

U Republici Srpskoj je neophodno povezivanje i saradnja pružalaca usluga u okviru istih interesa i ponude kao što bi bilo Udruženje domaćinstava koja se bave seoskim turizmom, ili Asocijacija avanturističkog turizma i tome slično, čiji bi cilj bila afirmacija određenog oblika turizma, lobiranje kod nadležnih institucija radi aktivnosti razvoja i promocije i njihovo priključivanje globalnim asocijacijama (npr. Eurogites-Country Holidays in Europe, Adventure Travel Ass.). U cilju organizovanijeg razvoja turističke ponude i većih efekata turističke privrede, potrebno je da se na interesnoj osnovi turističkih privrednih subjekata formiraju turistički klasteri. Na globalnom turističkom tržištu umjesto konkurencije pojedinačnih turističkih ponuđača, preovladava konkurencija turističkih klastera. Zainteresovane strane koje trebaju odigrati značajnu ulogu u unapređenju kvaliteta integrisanog turističkog proizvoda Republike Srpske su i lokalno stanovništvo, turistički privatni i NVO sektor, javni sektor, naučne ustanove i instituti koji trebaju pružiti stručnu podršku. Partnerstvo javnog i privatnog sektora je osnov održivom modelu turizma na svim nivoima. Turisti, kao krajnji konzumenti kreirane turističke ponude koja se nudi na tržištu su također bitna karika ovog sistema, budući da zadovoljenje njihovih potreba i želja služi promociji, odnosno usmenoj propagandi (word

of mouth) određenog turističkog proizvoda i destinacije po principu – najbolja promocija je zadovoljan gost. Stoga je neophodno kontinuirano pratiti zadovoljstvo posjetilaca i na osnovu rezultata istraživanja proaktivno razvijati turističku ponudu.

2.3. Izbor marketing strategije

“Za marketing u turizmu potrebna je vrlo specifična taktika »snajpera« kojom biramo goste koje želimo, a ne taktika »sačmarice« prema kojoj padne ko padne”.

Sušтина sadržaja “novog principa” marketinga i sve što je obuhvaćeno ovim pojmom je sadržano u definiciji marketinga koju je dao Kotler: “marketing je analiziranje, organizovanje, planiranje i kontrolisanje potencijalnih izvora kupaca, politike i aktivnosti preduzeća sa stanovišta želje da se zadovolje potrebe i zahtjevi izabranih grupa kupaca i na toj osnovi ostvari dobit”⁴⁸. Cjelokupna poslovna politika preduzeća podređuje se potrošačima, tj. tržišnim zahtjevima, zadovoljavanju želja i potreba potrošača⁴⁹. Putem stalnog praćenja tržišta, nužno je prikupiti informacije o potencijalnim gostima i konkurenciji, ali i istovremeno uticati na njihovo stvaranje informacija o nama. Upravo ta dva područja posebno su važna u turizmu i suštinska su pitanja marketinga:

- istraživanje tržišta da bi se ponudila očekivana ili usluga bolja od očekivane;
- aktivnosti informisanja potencijalnih gostiju putem različitih promotivnih sredstava do lične prodaje.

Promotivne aktivnosti služe kao alatka za uspješan plasman turističkih proizvoda Republike Srpske na domaćem i međunarodnom tržištu. Nosioци turističke politike trebaju posebnu pažnju posvetiti promotivnim aktivnostima radi postizanja višestrukih ciljeva:

- stvaranje pozitivnog stava i širenje svijesti kod domaćeg stanovništva o značaju turizma i pozitivnim vrijednostima koje turizam sa sobom nosi;

⁴⁸ Kotler P., Bowen J., Makens J., (1999), *Marketing for hospitality and tourism*, Prentice Hall International, Inc., str 20

⁴⁹ Unković S., Čačić K., Bakić O., (2002), *Savremena kretanja na turističkom tržištu*, Ekonomski fakultet, Beograd, str.

- kreiranje pozitivnog imidža o turističkoj ponudi Republike Srpske, i Republici Srpskoj kao destinaciji, koji još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou;
- stvaranje svijesti o turističkoj ponudi i turističkom proizvodu Republike Srpske na domaćem i međunarodnom turističkom tržištu, pozicioniranje turističkog proizvoda u smislu zadovoljenja potreba i zahtjeva potrošača.

Kad je riječ o promotivnim aktivnostima, promocija Republike Srpske je uglavnom opšteg tipa sa još uvijek nedovoljnim sredstvima koja se izdvajaju za ove aktivnosti kroz sajmove, internet prezentaciju, organizaciju studijskih dolazaka novinara i turoperatora. Kad se u razmatranje uzmu svi navedeni ciljevi koji stoje pred nosiocima turističke politike, prije svega pred entitetskom turističkom organizacijom, aktivnostima promocije je potrebno prići ozbiljnije sa jasno utvrđenom strategijom promocije turizma.

Da bi promotivna aktivnost bila uspješna na prvom mjestu je neophodno uspostaviti koordinaciju i saradnju subjekata na strani turističke ponude. Kao što je već ranije navedeno, Republika Srpska je nova destinacija, sa još uvijek nepovoljnim imidžom na međunarodnom tržištu, koji je potrebno izgraditi u smislu destinacije sigurne za turističke dolaske, što je jedan od osnovnih ciljeva nosilaca turističke politike na republičkom nivou, resornog ministarstva i turističke organizacije. Zbog izrazite heterogenosti turističke tražnje, turističko tržište je sve više fragmentisano. Zbog toga je u turizmu, kao i u svim uslugama, posebno značajno utvrditi različite ciljne grupe i na njih djelovati različitim instrumentima marketinga. Strategijske odluke se donose na svim nivoima, od preduzeća, preko lokalnog nivoa do nacionalnog – makro nivoa.

Uz postojeća tržišta koja su već upoznata sa turističkom ponudom Republike Srpske, a tu je uglavnom riječ o zemljama u regionu, nadležni za promotivne aktivnosti trebaju posvetiti pažnju odabiru novih tržišta i ciljnih tržišnih segmenata posebno imajući u vidu karakteristike današnje turističke tražnje, i pojave onih profila turista koji teže ka autentičnim i prirodnim ambijentom, što je prilika i za turizam zaštićenih područja Republike Srpske.

U skladu sa tim, primjer segmentacije tržišta koja se može odrediti u tri kategorije:

- Avanturisti prirode:
 - upražnjavaju doživljaj i boravak u prirodi;
 - ljubitelje avanturističkog turizma (hard i soft aktivnosti);
- Segmenti tražnje koji teže upoznavanju novih kultura, istorije, tradicionalnog načina života:
 - boravak u seoskom ambijentu kod domaćina, upoznavajući lokalnu kulturu, gastronomiju i običaje
- Naučno-edukativni sadržaji.

U okviru ovih segmenata, preporučuje se podjela u podsegmente na osnovu različitih karakteristika kao što su starosna dob, uključivanje u aranžman preko turoperatora ili individualno putovanje, preferiranje za određenom vrstom smještaja i sl.

U slučaju pojedinih destinacijskih proizvoda koji posjeduju posebnost kao što je područje nacionalnog parka Sutjeska sa prašumom Perućicom i kanjonom Tarom u neposrednoj blizini, treba težiti postizanju konkurentske prednosti u odnosu na konkurente sa sličnom ponudom i pozicioniranju destinacije.

Optimalno pozicioniranje turističkog proizvoda uključuje nekoliko osnovnih elemenata:

- a) mora biti povezano sa potrebama i željama potrošača;
- b) stvara predstavu – imidž o turističkom proizvodu;
- c) sadrži obećanje o koristima koje proizvod ima za potrošače;
- d) pruža osnovu za diferenciranje u odnosu na konkurenciju⁵⁰.

Kako bi stvorila svoju konkurentsku prednost u odnosu na one destinacije sa sličnim turističkim resursima, turistički proizvodi Republike Srpske bazirani na izuzetnoj različitosti prirodnih vrijednosti sa kulturno-istorijskim elementima moraju biti jasno pozicionirani i prepoznati u evropskim okvirima.

Za potrebe poboljšanja turističke ponude u okviru zaštićenih područja, neophodno je sprovoditi istraživanja čiji je fokus na zadovoljstvu posjetilaca. Ova istraživanja je moguće raditi u okviru nacionalnih parkova, gdje bi se putem anketiranja i upitnika,

⁵⁰ Popesku J. (2009), *Marketing u turizmu, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, str. 69*

direktnih ili putem e-maila dolazilo do značajnih podataka za usmjeravanje ponude i aktivnosti marketinga. Ova istraživanja će pokazati profil posjetioca, njihove razloge dolaska, poznavanja destinacije prije dolaska, kanale informacija te pomoći u otkrivanju slabosti i prednosti određenog zaštićenog područja.

U skladu sa ovim, segmentiranje posjetilaca može da se odredi prema:

- 1) socio-demografskim karakteristikama: starost, pol, zanimanje, nivo dohotka, nivo obrazovanja. Prema ovom istraživanju, pod jedan segment se mogu svrstati turisti ispod 25, srednje dobi, drugi npr. iznad 65 godina, što utiče i na karakteristike aktivnosti;
- 2) geografskim karakteristikama (mjesto dolaska, udaljenost i način putovanja do određenog mjesta), što može da pokaže strukturu posjetilaca i podjelu na domaće, regionalne i internacionalne i dalje po mjestu dolaska.
- 3) „psihografskim“ karakteristikama koje se odnose na stavove, interese, način života posjetioca;
- 4) uključivanju u aktivnostima koje nudi zaštićeno područje;
- 5) učestalosti dolazaka/učešću u aktivnostima, gdje se izdvajaju česti posjetoci, od onih koji su tu prvi put;
- 6) dobijenom očekivanju i doživljaju, gdje se izdvajaju oni koji žele doživljaj aktivnog odmora, ili učenje o prirodi, ili o tradiciji i stilu života. Ovi segmenti mogu biti identifikovani prema karakteristikama usluga koje posjetoci odabiru te mogu pomoći upravljaču za bolje razumijevanje tržišta i potreba turista⁵¹.

Trenutno, još uvijek nema podataka o ovim vrstama istraživanja u okviru zaštićenih područja što uveliko otežava marketinške aktivnosti, kao i aktivnosti na unapređenju elemenata turističke ponude.

⁵¹ *Eagles, P.F.J., McCool S., Haynes, C.D, (2002), Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and management, IUCN, Gland, Switzerland, Cambridge, UK, UNEP and the WTO, str. 22*

III DIO

UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA

1. PLANIRANJE RAZVOJA TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA PRIRODE

Zaštićena područja predstavljaju uspješne instrumente za očuvanje biodiverziteta ako se njima upravlja efikasno. Efikasno upravljanje osigurava zaštitu vrijednosti područja uz koju se ostvaruju ciljevi. Međutim, procjena je da manje od trećine zaštićenih područja ima planove upravljanja⁵². Efikasnost menadžmenta podrazumijeva prilagođavanje posebnim potrebama područja i zadovoljavanja visokog nivoa turističkog zadovoljstva. Efikasno upravljanje može da zahtjeva i minimalan nivo intervencija, ali obično podrazumijeva širok spektar saradnje zainteresovanih strana, uključujući vladine agencije, nevladine organizacije, privatne subjekte, lokalno stanovništvo, zajednicu i turiste. Istraživanja tržišta pokazuju porast turističke potražnje za zaštićenim područjima s posebnim akcentom na one turističke proizvode koji su okrenuti ka aktivnim sadržajima u prirodi i lifestyle-turizmu, odnosno kontaktu sa lokalnim zajednicama. Ovakav trend svakako dovodi do potrebe za diverzifikacijom turističkih proizvoda koji će zadovoljiti potrebe tražnje. Da bi se izbjegli konflikti između zaštite prirode i razvoja turizma potrebno je sprovesti mjere planskog upravljanja područjima koja su podložna negativnim uticajima turističkog razvoja. Turistička valorizacija prostora predstavlja postupak kompleksne ocjene njegove atraktivnosti i potencijala za razvoj različitih turističkih aktivnosti i vidova turizma, odnosno potencijala za kreiranje turističkih

⁵² IUCN, *Protected Planet Report 2012*

proizvoda. Podrazumijeva i revalorizaciju atraktivnosti prostora za razvoj turizma i formiranje turističkih proizvoda u odnosu na promjene turističke tražnje⁵³. S obzirom na razvoj niza ekonomskih aktivnosti dolazi do korišćenja zemljišta koje može da dovede do ekološke degradacije.

1.1. Upravljanje i usmjeravanje razvoja turizma u zaštićenim područjima RS

1.1.1. Organizacija turizma u Republici Srpskoj

Republika Srpska kao entitet u okviru Bosne i Hercegovine ima organizovanu strukturu institucija u turizmu koje djeluju kako na entitetskom, tako i na lokalnom nivou. Zakonom o turizmu Republike Srpske reguliše se obavljanje turističke djelatnosti, te utvrđuju mjere na promociji i razvoju turizma.

Glavni nosilac strategije razvoja turizma je Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske koje definiše viziju i strateške ciljeve, utvrđuje politiku razvoja, donosi strateške dokumente razvoja, vrši izbor mjera i instrumenata za podsticaj razvoja. Poslove promocije turizma u zemlji i inostranstvu, te unapređenje turističke ponude obavlja javna ustanova Turistička organizacija Republike Srpske kroz aktivnosti realizacije programa turističke informativno - propagandne djelatnosti Republike Srpske u zemlji i inostranstvu. Uz poslove promocije, nacionalna turistička organizacija radi na objedinjavanju turističke ponude Republike Srpske i preduzimanju mjera i aktivnosti na kreiranju turističkog proizvoda i turističkog imidža, preduzima aktivnosti na poboljšanju kvaliteta turističkog proizvoda Republike Srpske, prati stanja na turističkom tržištu s ciljem pozicioniranja turističkog proizvoda u inostranstvu u saradnji sa drugim subjektima u turizmu na lokalnom i međunarodnom nivou. Turistička organizacija grada ili opštine (LTO) obavlja poslove na promociji i unapređenju turizma od interesa za jedinicu lokalne samouprave kao što su: promocija turizma, izrada programa razvoja turizma i odgovarajućih planskih akata, unapređenje opštih uslova za prihvata i boravak turista u turističkim mjestima i usmjeravanje i koordinaciju aktivnosti nosilaca turističke

⁵³ Maksin M.(2008), *Turizam i prostor, FTHM, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 159*

ponude i rada na obogaćivanju i podizanju nivoa kvaliteta turističkih i komplementarnih sadržaja u turističkim mjestima.

Pod turističkom djelatnošću, kako je regulisana Zakonom o turizmu Republike Srpske, podrazumijeva se pružanje usluga putničkih, odnosno turističkih agencija, turističkih vodiča, usluga u seoskim domaćinstvima, vjerskom, kongresnom, zdravstvenom, sportskom, lovnom i ribolovnom turizmu, kao i aktivnosti udruženja građana u okviru djelatnosti koje čine turizam. Rad NVO je od ključnog značaja za razvoj i unapređenje turizma kroz aktivno učešće u definisanju nacionalnih i lokalnih razvojnih projekata, u promociji turizma i očuvanju životne sredine.

Na osnovu ovakvog sistema funkcionisanja subjekata u turizmu i njihovog djelovanja, ističe se potreba za drugačijim organizacionim modelom upravljanja turizmom i oblicima povezivanja u okviru destinacije. Najnoviji koncept organizacionog funkcionisanja upravljanja destinacijom koji uključuje učesnike iz javnog i privatnog sektora i koji djeluju po modelu partnerstva i u smislu zastupljenosti i u smislu finansiranja⁵⁴ jesu DMO (engl. Destination Management Organization). U cilju ostvarivanja kolektivne vizije destinacije, DMO predstavlja strateškog lidera u marketingu i razvoju turističke destinacije. Osnovna uloga DMO je da djeluje kao koordinaciono tijelo za mnoge učesnike iz javnog i privatnog sektora koji imaju interes za turizam određenog područja. Kako određenu destinaciju koriste brojni akteri, odnosno stejkholderi tako postoji i zajednički izazov s kojim se suočava DMO⁵⁵. Formiranje DMO još uvijek nije regulisano Zakonom o turizmu Republike Srpske što može biti prepreka ostvarivanju vizije i ciljeva razvoja ključnih turističkih destinacija, kao i turizma Republike Srpske generalno. Ono što je prepoznato kao potreba u organizacionoj strukturi jeste osnivanje međuopštinskih turističkih organizacija (MTO), što se prema Strategiji razvoja turizma Republike Srpske 2011-2020 navodi kao prihvatljivo institucionalno rješenje za koordinisanje ključnih aktivnosti i balansiranje isprepletenih interesa brojnih stejkholdera u turizmu⁵⁶. Predloženi koncept međuopštinskih turističkih organizacija bi bio na dobrovoljnoj osnovi i interesnom principu, i ne isključuje mogućnost drugačijeg organizovanja. MTO bi

⁵⁴ Popesku J., (2011), *Menadžment turističke destinacije*, FTHM, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 113

⁵⁵ Pike S. (2008), *Destination Marketing: An integrated Marketing Communication Approach*, Butterworth-Heinemann, str. 101

⁵⁶ *Strategija razvoja turizma RS, 2011-2020*, str. 114

uključivale aktivnosti u oblasti strateškog planiranja, izradi strategije turističkog razvoja, marketing-plana, planiranje finansiranja turističkih aktivnosti, istraživanje tržišta, kao i pomoć turističkim operaterima u razvijanju poslovnih sposobnosti i proizvoda. Ovaj oblik udruživanja je podržan i Zakonom o turizmu, međutim još uvijek u praksi nije zaživio, niti je od strane lokalnih uprava prepoznat kao model koji bi obezbijedio integrisani razvoj turizma i efikasniji marketing.

Budući na trenutno stanje turizma u Republici Srpskoj koje se odlikuje nerazvijenim turističkim razvojem i nepotpunim turističkim proizvodima, nužno je unaprijediti model upravljanja turizmom na nivou turističkih destinacija, odnosno razviti DMO-model, čime će se doprinijeti:

- uspostavljanju sistema integrisanog upravljanja turističkim resursima;
- objedinjavanju rasutih i nekoordinisanih aktivnosti turističkog razvoja;
- aktivnom učešću svih zainteresovanih strana u stvaranju turističkog proizvoda;
- partnerstvu privatnog i javnog sektora;
- kreativnosti učesnika u turizmu;
- podsticaju razvoja turističkog proizvoda.

Prijedlog nove strukture organizacije, baziran je, dakle, na globalnim trendovima u upravljanju turističkim destinacijama, kao i najboljim primjerima iz prakse evropskih destinacija.

Ključni članovi ovakvog modela upravljanja bi bili:

- predstavnici lokalnih uprava (LTO, opštine i gradovi),
- predstavnici ključnih preduzeća iz privatnog sektora (hotelijeri, tur. agencije, i sl.)
- predstavnici javnih ustanova, društava (nacionalni parkovi, uprave ostalih zaštićenih područja, olimpijski centar i sl.)

Prateći aktuelne trendove na međunarodnom turističkom tržištu koji su usko povezani s razvojem destinacijskog menadžmenta, takve modele organizovanja je potrebno sprovesti kroz Zakon o turizmu, jer uz djelovanje turističkih organizacija veliku ulogu u primjeni ovog sistema imaju i ostali nosioci turističke ponude u destinaciji, jer se razvoj destinacijskog menadžmenta temelji na partnerskim odnosima, posebno javnog i

privatnog sektora. Prema tome, turističke organizacije bi svoje djelovanje razvijale na način da upravljaju destinacijom na nivou za koji su osnovane, i to kroz razvoj partnerskih odnosa svih nosilaca turističke ponude u destinaciji u cilju razvoja zajedničkih turističkih proizvoda i razvoja zajedničkih aktivnosti promocije na međunarodnom tržištu, čime se treba osigurati veća konkurentnost destinacije.

1.1.2. Upravljanje turizmom u okviru zaštićenih područja

Samim aktom proglašenja, zaštićena područja ukazuju na jedinstvene prostore posebnih prirodnih vrijednosti, očuvanja i razvoja u kojem ljudski faktor ima odlučujući stepen djelovanja. Procjenjuje se da se 10% međunarodnih turističkih dolazaka odnosi na putovanja u okviru područja zaštićene prirodne i kulturne baštine, s tim da taj segment turističke tražnje bilježi stalni i rapidni porast. Zaštićena područja, a naročito mjesta svjetske baštine pružaju mogućnost „dodane vrijednosti“ onim subjektima koji u svojoj ponudi obuhvataju posjete takvim mjestima.

Zaštićena područja mogu ostvarivati koristi od turizma na nekoliko načina⁵⁷:

- ostvarivanje značajnih finansijskih dobiti, generisanih od turizma, posebno imajući u vidu probleme finansijske prirode s kojima se susreću zaštićena područja;
- podizanje svijesti među posjetiocima o značaju zaštićenih područja, što se može promovisati preko turizma;
- obezbjeđivanje dodatnih prihoda za lokalno stanovništvo kako u okviru, tako i u okolini zaštićenih oblasti. Odgovorni razvoj pomaže smanjenju neodržive eksploatacije prirodnih resursa i promovisanje očuvanju istih kod lokalne zajednice;
- uspostavljanje bliskih veza sa turističkim sektorom, jer zaposleni u okviru zaštite mogu lakše uočiti realnost turističke tražnje i efikasnije ispuniti zahtjeve turističkog sektora. Ovi odnosi također mogu podstaći veće razumijevanje među turističkim sektorom koje se odnosi na prioritete koje ima zaštita.

⁵⁷ „Forging links between protected areas and the tourism sector“, UNEP, str.9

Definišući turističku destinaciju⁵⁸ kao skup različitih komponenata koje zajedničkim djelovanjem obezbjeđuju zadovoljavanje potreba turista te kao lokaciju skupa atraktivnosti i odnosnih turističkih objekata i usluga koje turista ili grupa turista bira da posjeti ili koju ponuda odabira da promoviše, u pogledu zaštićenih područja Republike Srpske, nacionalne parkove možemo posmatrati kao destinacije od posebnog interesa, jer predstavljaju područja izuzetnih prirodnih vrijednosti i svojstava od ekološkog, naučnog, kulturnog, istorijskog, zdravstveno-rekreativnog i turističkog značaja. Da bi bio uspostavljen održiv razvoj turizma u okviru određenog zaštićenog područja koje posmatramo kao destinaciju od posebnog interesa za turizam, neophodno je preuzeti niz mjera koje će dovesti do unapređenja ponude pri čemu veliku ulogu imaju upravljači zaštićenog područja koji su nadležni za poslove upravljanja, zaštite i razvoja ovih područja. Mjere zaštite i razvoja nacionalnih parkova sastavni su dio planova upravljanja, i drugih dokumenata koja uređuju pitanja zaštite, očuvanja, unapređenja i korišćenja nacionalnog parka. Upravljanje zaštićenim područjem treba shvatiti kao proces kontinuiranog napretka ka rastu kvaliteta ukupnog proizvoda turističke ponude, prateći najvažnije faze ciklusa poslovnog planiranja: prikupljanje informacija, planiranje, razvoj i praćenje/evaluaciju. Svaka od ovih faza mora biti sprovedena u partnerstvu sa interesnim grupama⁵⁹. Slijedeći navedeno, upravljač zaštićenog područja treba da spoji veliki broj različitih interesa u jednu grupu za razvoj i implementaciju plana. Osnovne djelatnosti upravljača bi se ogledale u upravljanju, nadzoru i monitoringu aktivnosti u okviru područja pod zaštitom. Uz to, bitne aktivnosti su organizacija osnovne turističke ponude, koja pruža okvir za turističke djelatnosti ostalih zainteresovanih učesnika, podržavajući razvoj pojedinačnih sektora i turističkih proizvoda u okviru zaštićenog područja. U cilju postizanja zaštite i ostvarivanja ekonomske dobiti, odnosno ostvarivanja principa samoodrživosti zaštićenog područja, neophodna je edukacija stručnjaka, upravljača, vlasnika i korisnika kulturnih dobara u prirodno vrijednim prostornim cjelinama. Svrha edukacija treba da bude razvijanje svijesti o važnosti, ekonomskim, društvenim i drugim efektima turizma, te o potrebi i važnosti očuvanja svih elemenata turističkog proizvoda određenog područja, a sve u cilju očuvanja socio-

⁵⁸ Popesku J. (2011), *Menadžment turističke destinacije, FTHM, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.26*

⁵⁹ Popesku J. (2011), *Menadžment turističke destinacije, FTHM, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 100*

kulturnog identiteta lokalne zajednice, zaštite prirode te razvoja na održiv način.

S ciljem razvoja konkurentnosti proizvoda u okviru zaštićenog područja, upravljač je u obavezi da prati i analizira mjere za efikasnije upravljanje te da podstiče saradnju, povezivanje, koordinaciju i organizaciju svih nosilaca turističke ponude (povezivanje javno-privatnog sektora, stanovništvo, udruženja, medije), čime će se postići:

- uspostavljanje trajnog i odgovornog razvoja;
- formiranje inovativne, kvalitetne, raznolike ponude kao i njena desezonalizacija što bi uticalo na atraktivnost područja, a time i na povećanje konkurentnosti.

S tim u vezi, turizmom u zaštićenim područjima se mora upravljati s posebnom pažnjom te upravljači trebaju da utvrde načine za unapređenje veza između zaštite i turizma. U tome je važna procjena i balansiranje troškova, u cilju povećanja ukupne koristi od turizma u zaštićenim područjima. Ovo uključuje identifikovanje turističkih proizvoda koji bi se mogli razvijati, ili unapređenje već postojećih. Posebna pažnja treba da se usmjeri na lokalno stanovništvo te da se pronađu načini da lokalna zajednica ima korist od uzajamne veze zaštite područja i razvoja turizma.

Navedeno ukazuje da je u današnje vrijeme u planiranju aktivnosti neophodan visok nivo saradnje svih zainteresovanih strana koje imaju interes korišćenja određenog područja. Planski osnov za upravljanje održivim razvojem turizma na zaštićenim područjima čine sledeći planski dokumenti: prostorni plan područja posebne namene i odgovarajući urbanistički planovi, plan i programi upravljanja zaštićenim područjem. Također, master planovi definišu razvoj turizma na prostorima izuzetnih turističkih vrijednosti. Strategijom razvoja turizma 2011-2020 predviđena je izrada master planova razvoja turizma u Nacionalnom parku Kozara i Nacionalnom parku Sutjeska sa područjem Zelengore. Turistički potencijali definisanih područja i dosadašnji razvoj turizma u njima su ocijenjeni kao prostori visoke turističke vrijednosti, ali nedovoljno valorizovani, s potrebom unapređenja turističkog proizvoda⁶⁰.

⁶⁰ *Strategija razvoja turizma RS 2011-2020, Univerzitet u Banjoj Luci, str.114*

1.2. Ocjena dosadašnjeg stanja

Pored cilja očuvanja, poseban značaj zaštićenih područja se ogleda u ciljevima društvenog i ekonomskog karaktera. U zaštićenim područjima prirode u Republici Srpskoj vlada neodgovarajući institucionalno-organizacioni sistem koji ne obezbeđuje adekvatno upravljanje turističkim destinacijama. Jedan od problema je nedovoljna saradnja odgovarajućih institucija i udruženja u sektoru zaštite prirode i turizma, kao i saradnja na nivou javno-privatnog sektora u destinaciji koja bi podsticala umrežavanje različitih javnih i privatnih aktivnosti što bi osiguralo uravnoteženi razvoj turizma i dugoročnu konkurentnost destinacije.

Trenutno, zaštićena područja nemaju planove upravljanja koji moraju da uključe kako mišljenje struke, tako i mišljenje lokalnih aktera da bi se riješile i prepoznale konfliktne situacije i sukobi interesa, tako što će se uzeti u obzir sve postojeće ljudske aktivnosti i faktori koji su od presudnog značaja za budućnost područja. Upravljanje kompleksnim turističkim destinacijama, među koje spadaju i nacionalni parkovi, podrazumijeva specifičan pristup koordinisanja aktivnosti učesnika iz javnog i privatnog sektora koji bi trebali djelovati po modelu partnerstva u čemu bi posebnu ulogu imao pominjani model destinacijskog menadžmenta kao strateškog lidera u razvoju i marketingu turističke destinacije i obezbjeđivanju podrške za partnerstvo sa privredom, ustanovama i agencijama javnog sektora, radi saradnje čiji je cilj definisanje i ostvarivanje kolektivne vizije destinacije. U nacionalnim parkovima dosadašnji sistem je dosta centralizovan u Upravi parka, koja je bila organizovana kao javno preduzeće, a po novom zakonu kao javna ustanova. S obzirom na strateški cilj razvoja turizma, da bi se uspjelo postići integrisana turistička ponuda i finansijskim upravljanjem održati infrastruktura i nuditi zanimljive turističke proizvode, neophodno je stvaranje ambijenta i uslova za razvoj turizma i uključivanje aktera koji imaju interes za razvoj turizma i turističke ponude. Prije svega ovdje je značajno djelovanje turističkih organizacija kao bitnog predstavnika javnog sektora zaduženog za interni razvoj destinacije, odnosno razvoja turističkih proizvoda i uslova boravka turista u okviru područja za koje su osnovane, kao i uključivanje ostalih institucija i privatnog sektora koji imaju za cilj razvoj i oblikovanje novih te poboljšanja postojećih turističkih proizvoda i usluga, odnosno jačanje

konkurentnosti turističkog tržišta. Takođe, i upravljači ostalih zaštićenih područja u okviru RS trebaju biti u uskoj saradnji i koordinaciji sa LTO / organima na nivou lokalnih samouprava (odjeljenja nadležna za privredu opština, gradova) koje u svojoj nadležnosti sprovode aktivnosti vezane za interni razvoj destinacije.

Novi sistem upravljanja zaštićenim područjima, koji prevashodno treba da ima za cilj očuvanje nasljeđa, u okviru razvoja turizma treba da obezbijedi:

- uspostavljenju komunikaciju i partnerstvo sa širokim krugom zainteresovanih strana;
- razvijene mehanizme za podsticanje njihovog aktivnog učešća u zaštiti i razvoju područja s akcentom na turizam;
- podršku ekonomskom razvoju lokalne zajednice putem programa edukacije, te širenje svijesti o značaju zaštićenih područja.

1.3. *Uloga ključnih aktera u okviru zaštićenih područja*

Analize funkcionisanja turističkih destinacija pokazuju da najbolje funkcionišu one destinacije koje su uspjele postići jaku internu organizovanost. Učestvovanje zainteresovanih strana, bilo da je riječ o zaštićenom području ili nekoj drugoj turističkoj destinaciji, podrazumijeva mogućnost da oni koji su direktno ili posredno povezani s planom ili programom mogu doprinijeti razvoju plana svojim stavovima, znanjem, iskustvom ili idejama. Plan upravljanja zaštićenim područjem postavlja razvojne smjernice, metode provođenja zaštite i očuvanja prirodnih vrijednosti zaštićenog područja, poštujući potrebe lokalnog stanovništva. Plan upravljanja povezuje sve fizičke i pravne osobe uključene u aktivnosti u zaštićenom području. U dosadašnjem planiranju i usmjeravanju razvoja zaštićenih područja od interesa za turizam i turističkih područja uopšte zanemarivao se razvoj lokalnih zajednica. Danas su ključni akteri oni koji imaju neposredan, značajan i specifičan interes za određeno područje. Uključivanje ovih aktera je od izuzetnog značaja. Temelji se na uvjerenju da će ljudi koji su bili uključeni u proces izrade planova biti bolje informisani za donošenje odluka o načinima korišćenja prirodnih resursa i zaštićenog područja te svog uticaja na njih. Učesnici postaju svjesniji problema, sredstava i mogućnosti pa njihovo uključivanje u proces može podstaći

podršku realizaciji plana.

S obzirom na to da je proces planiranja izuzetno kompleksan pojavljuju se brojne informacije, vještine i različiti stavovi tako da razumijevanje istinskih stavova različitih učesnika može planove upravljanja učiniti stvarnijima, djelotvornijima i održivijima.

Prednosti uključivanja aktera u planove upravljanja zaštićenim područjima⁶¹:

- povećan osjećaj „vlasništva“. Zajednice koje žive u/ili blizini zaštićenog područja, i ostali korisnici područja će imati daleko veću posvećenost parku ukoliko budu uključeni u njegov razvoj;
- očekivanje veće podrške za zaštitu područja, jer uspjeh realizacije plana zavisi od političke, ali i privatne podrške. Održavanje redovne komunikacije sa javnošću o odlukama, jer ista imaju uticaj i na njih;
- veće učešće javnosti u donošenju odluka, da ljudi budu svjesni svog uticaja na donošenje odluka;
- ne uzimajući u obzir potrebe ljudi u ekonomskom i društvenom smislu može izazvati male šanse za postizanje ciljeva u okviru plana;
- obezbjeđivanje mehanizama za komunikaciju, po pitanju pogleda, brige i mišljenja na upravljanje područjem između upravljača i stejkholdera. Ovo može pomoći identifikaciji i rješavanju problema kao i većem razumijevaju zaštite i razvoja područja.

Lokalni akteri treba da budu podstaknuti na formiranje interesnih grupa/udruženja, što bi pomoglo boljoj informisanosti, uključivanju u treninge, edukaciji, zastupanju svojih interesa, da budu efikasniji u određenim procesima plana i razvojnim projektima, i razumijevanju odluka koje nekad i nisu s njihove strane prihvatljive.

Trenutno stanje u okviru zaštićenih područja RS pokazuje da je turistička posjeta organizovana na oblasti koje su finansijski vezane na upravu koja razvija produkte i iz njih izvlači prihode. Turist posjetilac treba da u okviru destinacije, koju čini zaštićeno područje ili kojoj pripada neko područje pod zaštitom (pećine, strogi i posebni rezervati priorde) ima organizovano sve od smještaja, posjete atrakcijama, prevoza, ishrane, kupovine, komunikacije, osiguranja, zabave i t.d., dakle kompletnu turističku ponudu. S toga je od izuzetne važnosti da upravljači zaštićenih područja imaju koordinaciju i

⁶¹Thomas L., Middleton J., Philips A. (2003), *Guidelines for Management Planning of Protected Areas*, IUCN, str. 55

zajedničke aktivnosti sa akterima u turističkoj industriji koji mogu pružiti pomoć u razvoju turističkih potencijala i stvaranju turističke ponude, zanimljive turističkom tržištu. Razmatrane karakteristike određenog područja kao turističke destinacije, prije svega brojnost i raznovrsnost elemenata kao i interesnih grupa/učesnika, ističu značaj njihovog usklađivanja u cilju maksimizovanja vrijednosti za posjetioce/turiste uz istovremeno obezbjeđivanje koristi za lokalnu zajednicu, kao i odgovarajuću održivost razvoja. Upravo, u ovakvom jednom složenom procesu, organizacija za upravljanje destinacijom (DMO) imala bi vodeću i koordinirajuću ulogu što navodi na promjenu sistema koji treba biti zakonski podržan na nivou RS.

Da ne bi došlo do eventualnog rizika za zaštićena područja, i navedene aktivnosti moraju biti orjentisane očuvanju oblasti i integrisanju za zaštitom. Podizanje svijesti o značaju zaštićenih područja kod aktera u turističkoj industriji može da pomogne da se prevaziđe ovaj rizik. Turistički programi koji se odnose na putovanja u okviru zaštićenog područja treba da doprinose podizanje svijesti turista o pitanjima životne sredine kad putuju u destinacije od posebnog značaja zaštite.

U okviru brojnih ministarstava i agencija bi trebao da bude prepoznat interes u razvoju zaštićenih područja u okviru podrške kod pripreme prostorno planskih akata, sprovođenja plana upravljanja, kod poboljšanja pristupačnosti i promocije, pogotovo na međunarodnom nivou.

Posmatrajući ih prema interesu ili uticaju koji na njih ima zaštićeno područje ili politika upravljanja, aktere možemo podijeliti na⁶²:

- upravljači zaštićenih područja;
- zaposlenici;
- lokalna uprava opština na čijoj se teritoriji nalazi zaštićeno područje i koje gravitiraju istom;
- turističke organizacije nadležne za lokalni razvoj (lokalne, međuopštinske)

⁶² Eagles, P.F.J., McCool S., Haynes, C.D. (2002), *Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and management*, IUCN, Gland, Switzerland, Cambridge, UK, UNEP and the WTO, str. 48

- vlasnici zemlje (u području i oko njega);
- stanovnici (područja i oko njega);
- zainteresovani za resursne atrakcije;
- vlada sa resornim ministarstvima (oblast prostornog uređenja, ekologije, turizma, nauke, poljoprivrede, šumarstva, kulture i prosvjete);
- agencije i zavodi (zavod za kulturno-istorijsko nasljeđe, agencije za šume);
- privatni sektor koji je zainteresovan za poslovne prilike;
- NVO;
- industrija ugostiteljstva;
- obrazovni sektor (fakulteti i škole);
- turoperator;
- istraživački centri i instituti;
- volonteri;
- posjetioči;
- mediji.

Ovako kompleksan mozaik interesa brojnih aktera ukazuje na konstantne zahtjeve prema menadžmentu.

Sve ove aktere prema motivacijama možemo grupisati u pet osnovnih grupa koje se mogu dovesti u usku vezu sa razvojem zaštićenog područja, prvenstveno nacionalnih parkova koje posmatramo kao destinacije od posebnog interesa. Svaka kategorija aktera ima svoje motive i poglede na koristi od turizma u zaštićenim područjima bilo da se radi o ekonomskim, fiziološkim, psihološkim, socijalnim ili ekološkim.

Javni sektor:

Teži korišćenju turizma kao osnove za povećanje zaposlenosti, podsticanje regionalnog razvoja i povećanje ukupnih prihoda. Ima posebnu važnost zbog vodeće ili koordinirajuće uloge u razvoju turističke destinacije. Imaju veliki interes u očuvanju područja, generisanju prihoda, povećanju zapošljavanja, izgradnji dugoročne održive ekonomske aktivnosti, upravljanju resursima, sprovođenju raznih istraživanja, stvaranju pozitivnih iskustava kod drugih.

Lokalno stanovništvo:

Potrebno ih je uključiti u donošenje odluka i obezbijediti da turizam ne utiče negativno na njihov život i rad. Uključivanjem lokalnog stanovništva koja se nalazi u području ili neposrednoj blizini zaštićenog područja može se doprinijeti stvaranju poslovnih prilika na osnovu koristi od lokalnih resursa, povećanju mogućnosti za zaposlenje, poboljšanju kvaliteta života, stvaranje dodatnog prihoda, učestvovanje u razvoju zajednice, održavanju kulturnog identiteta i autohtonih vrijednosti.

Posjetioci/turisti:

Obogaćenje ličnih iskustava uključujući spoznajne ciljeve, odnosno učenje o kulturi, tradicionalnim vrijednostima, prirodi i životinjskom svijetu, zadovoljenje fizičke aktivnosti, te stvaranje afektivnog koncepta koji se ogleda u dobijanju duševnog mira i zdravstvenog blagostanja. Teže zadovoljavanju svojih potreba i želja korišćenjem proizvoda visokog kvaliteta u okviru destinacije koja je dobro organizovana i kojom se efikasno upravlja. Kao aktivni korisnici područja, od ponude će zavisiti i zadovoljenje potreba turista.

Turistička privreda:

Zainteresovana je za razvoj turizma u destinaciji u cilju ostvarivanja svojih primarnih (ekonomskih) efekata. Može se raditi o manjim porodičnim preduzećima, dok s druge strane postoji dio turističke privrede koji je u vlasništvu grupa van turističke destinacije. U većini slučajeva radi se o većim kompanijama koje se kasnije uključuju u razvoj destinacije i bitno doprinose masovnosti turizma sa svim pozitivnim i negativnim posljedicama te masovnosti⁶³.

Ostali učesnici:

Obuhvataju asocijacije turističke i ostale privrede, nevladine organizacije i druge interesne grupe na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou.

Budući da je su zaštićena područja RS u obavezi da izrade planove upravljanja za

⁶³ Popesku J. (2011), *Menadžment turističke destinacije*, FTHM, Univerzitet Singidunum, str. 53

rukovođenje aktivnosti i postizanje ciljeva, efektivan i sveobuhvatan dokument mora ugraditi razumijevanje i uvažavanje percepcije navedenih grupa. Neuspjeh da se prepoznaju glavni pokretači turizma daće za rezultat neuspjelo upravljanje koje uzima u obzir samo mali dio potencijalnih korisnika.

2. KONTROLA UTICAJA TURIZMA NA ZAŠTIĆENO PRIRODNO NASLJEĐE

Uzevši u obzir već navedene trendove tražnje za turizmom koji se temelje na prirodi i zaštićenim područjima, posebnu pažnju treba posvetiti upravljanju zaštićenim prostorima radi unapređenja procesa planiranja i kontrole, kako bi se izbjegli mogući sukobi između zaštite prirode i razvoja turizma. Upravljanje podrazumijeva proces koji integriše istraživanje, planiranje, upravljanje, monitoring i evaluaciju. Takav ciklus poboljšava efikasnost zaštićenih područja koja se ogleda u njihovoj primarnoj ulozi zaštite biodiverziteta.

Sve aktivnosti koje se sprovode u prirodnom ambijentu automatski uključuju i neki nivo rizika. Kako su specifični oblici turizma prepoznati za dalji razvoj turizma, suočavanje sa rizikom se postavlja pred upravljače zaštićenim područjima Republike Srpske, posebno imajući u vidu one osjetljive ekosisteme u kojima se ostvaruje boravak posjetilaca.

Turizam može imati pozitivne i negativne posljedice po životnu sredinu, tako da upravljači zaštićenih područja, kao i ostali nadležni za aktivnosti razvoja i unapređenja turističke ponude u okviru područja pod zaštitom, su u poziciji da odmjeravaju i pozitivne i negativne efekte turizma, te odrede koliko su negativni efekti prihvatljivi i predlože kako da se njima upravlja.

Tabela 3: Odnos turizma i okruženja:

Turizam u odnosu na okruženje:	Okruženje u odnosu na turizam:
Snage: ▪ Ekonomska korist od sredstava koja su uložena u očuvanje izgrađenog i prirodnog nasljeđa ▪ Novo korišćenje neuoptrebljenih građevina i zemljišta ▪ Povećana svijest i podrška za očuvanje	Snage: ▪ Privlačni pejzaži i nasljeđe kao atrakcije za turiste ▪ Razvoj eko-turizma zasnovanog na poštovanju prirodne sredine
Prijetnje: ▪ Nametljiva gradnja ▪ Zakrčenost ▪ Uznemiravanje i stvaranje fizičke štete ▪ Zagađenje i potrošnja resursa	Prijetnje: ▪ Neprivlačna i jednolična okruženja ▪ Opasnost od zagađenja plaža, vode, kako u ruralnim tako i u urbanim sredinama ▪ Nametljiv razvoj od strane drugih industrija

Izvor: Prilagođeno prema Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S., Tourism Principles and Practice, Pearson Education Limited, Edinburgh Gate Harlow, third edition, England 2005, str. 372

Uz sve pozitivne mogućnosti koje okruženje može da primi od turizma, težište mora biti stavljeno na negative aspekte koje turizam može da stvori u prirodnoj sredini.

Imajući u vidu perspektivu razvoja turizma u zaštićenim područjima i porastom tražnje za istim, može se potvrditi povećanje pritiska turizma na životnu sredinu, koji se povezuju sa različitim faktorima:

- prirodne specifičnosti područja i noseći kapacitet koji je u direktnoj vezi sa izgrađenim kapacitetima i infrastrukturom u okviru datog područja;
- broj posjetilaca, učestalost njihovih putovanja i dužina boravka (sezonska koncentracija posjetilaca);
- vrsta saobraćaja koju posjetioci koriste za dolazak do određenog područja i u okviru područja;
- ponašanje turista, nekontrolisano kretanje turista u prostoru sa osjetljivim ekosistemom;
- kvalitet upravljanja turizmom u datom području, neplanski razvoj turizma usljed

stvaranja turističkih sadržaja i infrastrukture;

- ugrožavanje kulturnog naslijeđa i opasnost za nestanak tradicionalnog sistema vrijednosti i kulturnog identiteta zajednice.

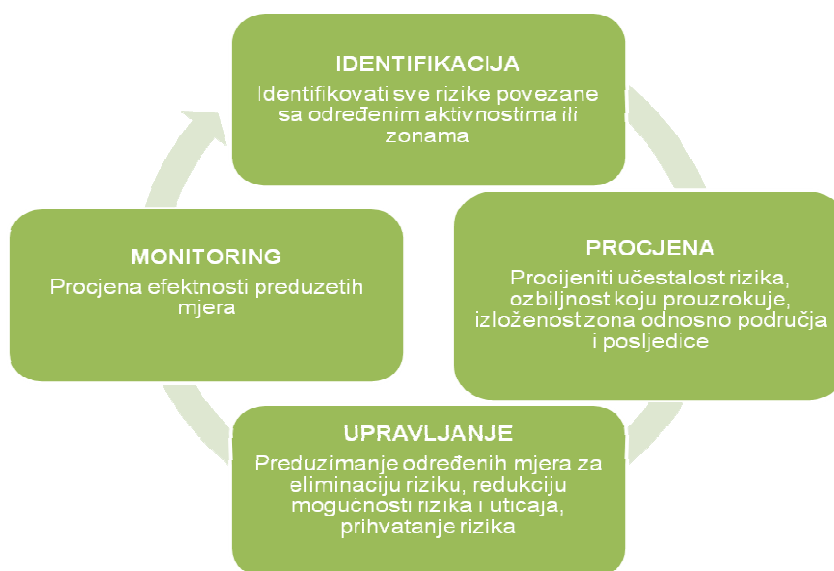
Nivo potencijalnog negativnog uticaja na prirodnu ravnotežu i ugrožavanje ekoloških zakonitosti u blizini i unutar zaštićenih područja zavisi od razvoja određenih djelatnosti i aktivnosti, odnosno infrastrukture. Preduzimanje kontrolnih mjera omogućava zaštitu životne sredine, unapređuje proces planiranja te pospješuje efikasnost prilikom donošenja odluka. Turistička djelatnost ima veliku ulogu kad je u pitanju zaštita prirode, i očuvanje i restauracija kulturno-istorijskih spomenika koji postižu visok nivo afirmacije kroz postupak turističke valorizacije čime se ističe još veći značaj o potrebi njihove zaštite. Pored toga što turistička valorizacija doprinosi promociji zaštite prirode, treba imati u vidu da se radi o dobrima koja su osjetljiva na uticaje sa strane posebno onih koji potiču od nekontrolisanog razvoja turizma. Neadekvatna izgradnja infrastrukture, smještajnih kapaciteta i drugih dodatnih sadržaja prouzrokuje niz neželjenih efekata koji dalje prouzrokuju degradaciju pejzaža, ugrožavanje flore i faune i njihovih prirodnih staništa i eroziju tla. Turizam je industrija čiji se razvoj brzo širi, i koja je u stanju da uništava resurse o kojima zavisi. Taj fenomen "turizam ubija turizam" je široko rasprostranjen i navodi na to da učesnici u turizmu moraju razmišljati na odgovoran način, i da od turizma naprave održivu industriju u svim apsektima.

Da bi se ublažili negativni uticaji u zaštićenim područjima, daju se odgovarajuće preporuke:

- izgradnja potrebne infrastrukture treba da minimizira oštećenje vegetacije usljed izgradnje i korišćenja iste;
- regulacija i restrikcija aktivnosti i posjeta u izuzetno osjetljivim oblastima, posebno u sva tri prašumska rezervata Srpske;
- povećati akcenat na edukaciju posjetilaca kako mogu da budu odgovorniji prema zaštićenim dobrima putem letaka, manifestacija, informativnih centara, centara za posjetioce, poučnih tabli, informativnih programa u području;
- podstaknuti te omogućiti posjetiocima da koriste transport koji manje ugrožava biodiverzitet;

- podržavati aktivnosti koje ne ugrožavaju pejzaž i harmoničnost flore i faune;
- podstaknuti posjetioce da kupuju lokalnu hranu i proizvode;
- pokrenuti “green business” koji ima za cilj recikliranje, uštedu energije, očuvanje vodenih resursa i zemljišta;
- koristiti smjernice za uravnoteženo planiranje s ciljem kontrole i sprečavanja širenja nezakonite gradnje;
- podsticati energetske efikasniju “green” izgradnju koristeći obnovljive izvore energije;
- vršiti monitoring aktivnosti posjetilaca, evaluacija i preduzimanje mjera za uklanjanje negativnih posljedica. Sprovođenja monitoringa je bitno radi razumijevanja potencijalnih dugoročnih promjena koje mogu da utiču na odluke u planiranju i upravljanju.
- izraditi Plan upravljanja rizikom kojim će se obuhvatiti identifikacija potencijalnih rizika od strane određenih aktivnosti i u određenim zonama zaštićenog područja, plan treninga zaposlenika, kontola područja, saradnja sa ostalim institucijama.

Slika 9: Ciklus upravljanja rizicima u zaštićenom području:

Izvor: Prilagođeno prema Eagles, P.F.J., McCool S., Haynes, C.D, (2002). *Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and management*, IUCN, Gland, Switzerland, Cambridge, UK, UNEP and the WTO

Budući da zaštićena područja nemaju dokumente koji se bave upravljanjem rizicima i posjetiocima neohodno ih je donijeti u okviru ovih područja (naročito u nacionalnim parkovima i posebnim rezervatima prirode, kao najpopularnijim tur. destinacijama). Praćenje treba da sprovodi Upravljač u saradnji sa partnerima, a pod nadzorom Agencije za zaštitu.

2.1. Procjene uticaja

Veoma bitna aktivnost kojom se ublažavaju negativni aspekti koje turizam povlači sa sobom u okviru zaštićenih područja jeste sprovođenje Strateške procjene uticaja⁶⁴ i Procjene uticaja na životnu sredinu. Prema Zakonu o zaštiti životne sredine, za planove, programe i osnove u oblasti prostornog i urbanističkog planiranja ili korišćenja zemljišta, poljoprivrede, šumarstva, ribarstva, lovstva, energetike, industrije, saobraćaja, upravljanja otpadom, upravljanja vodama, telekomunikacija, turizma, očuvanja prirodnih staništa i biljnog i životinjskog svijeta, kojima se uspostavlja okvir za odobravanje budućih razvojnih projekata vrši se Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (eng. Strategic Environmental Assessment/SEA). U skladu sa evropskom praksom, Strateška procjena uticaja na životnu sredinu predstavlja jedan od ključnih elemenata prilikom ocjenjivanja i donošenja odluka o prihvatanju ili odbacivanju planova, programa i strategija, uspostavljanje mjera ublažavanja negativnih efekata po životnu sredinu. Strateškom procjenom se identifikuje stepen do kojeg namjeravani planovi i programi mogu pozitivno ili negativno uticati na stanje životne sredine, razmatra se pitanje eventualne štete koja bi mogla nastati po životnu sredinu, odnosno stanovništvo, te se sprečavaju ili umanjuju u najvećoj mogućoj mjeri negativni uticaji određenih planova i programa na životnu sredinu prije njihovog usvajanja. Prema tome, strateška procjena predstavlja proces u kojem se analiziraju moguće prepreke i mogućnosti zaštite životne sredine, identifikuju se rizici i potencijalni troškovi povezani sa razvojnim inicijativama. Strateškom procjenom obezbjeđuje se viši nivo zaštite životne sredine i integracije zahtjeva zaštite i razvojnih potreba i interesa, ugrađivanjem načela i ciljeva zaštite u

⁶⁴ Zakon o zaštiti životne sredine“, Službeni glasnik RS br. 71/12, član 48

planske dokumente u cilju dostizanja održivog razvoja. Prilikom izrade Prostornog plana područja posebne namjene za zaštićena područja, obaveza je da se uradi strateška procjena uticaja na životnu sredinu. Tu obavezu bi trebalo sprovesti i za master planove razvoja turizma koji obuhvataju zaštićena područja i ona koja bi u budućnosti mogla da imaju status zaštićenog. Rješenja koja se daju prostornim i master planovima uz stratešku procjenu uticaja će usloviti razvoj sa pozitivnim efektima na ekonomsku razvijenost područja, potpunu turističku valorizaciju, infrastrukturnu i komunalnu opremljenost, očuvanje bioraznolikosti i vrijednog kulturno-arheološko nasljeđa. Ocjenjujući moguće uticaje koje planovi i programi mogu imati na životnu sredinu, osnovna svrha primjene postupka je osiguranje održivog razvoja na višem nivou planiranja. Dalji značaj SPU se ogleda u jačanju koordinacije između ministarstva i drugih tijela nadležnih za zaštitu životne sredine, predlagača planova i programa i povezanih sektora, stimuliše ulogu i pojačava uticaj organa nadležnih za zaštitu životne sredine na svim nivoima odlučivanja.

Za projekte koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu s obzirom na njihovu prirodu, veličinu ili lokaciju, mora se sprovesti Procjena uticaja na životnu sredinu i pribaviti rješenje o odobravanju studije uticaja na životnu sredinu. S tim u vezi, procjena uticaja treba da bude alat za planiranje u procesu razvoja jer omogućava identifikaciju pozitivnih i negativnih uticaja prije izgradnje te može omogućiti eventualne izmjene koje će eliminisati ili ublažiti takve uticaje prije nego raditi izmjene tokom realizacije projekta. Za projektne aktivnosti razvoja turizma, koje zahtjevaju procjenu uticaja u okviru zaštićenih područja, potrebno je sprovesti procjenu uticaja projekata na životnu sredinu.

Kako se u okviru zaštićenih područja razvijaju projekti izgradnje staza za namjene biciklizma, šetanja, jahanja, edukacije, doživljaja, negativni uticaji koji bi se mogli javiti po tom pitanju su:

Disekcija ekosistema

Staze prolaze kroz ekosistem i time dovode u pitanje poremećaj biljnog i životinjskog svijeta te mogu biti prepreke za njihov normalni razvoj. Uticaj toga zavisi o širini staza,

orijentaciji te materijala koji se koriste pri izgradnji.

Poremećaj hidroloških stanja

Staze povećavaju izlučivanje vode iz teritorije. Ovo može promijeniti cijeli vegetativni ekotip staništa, posebno u ekosistemu poput močvara. Ovakav vid drenaža povećava rizik od poplava.

Erozija

Voda, kao i pritisak od kretanja po stazi štete tlu, što povećava eroziju, posebno na obroncima i uz vodotoke.

Promjene u mikro-klimi

Šumske staze stvaraju procjepe što može izazvati i variranje temperature unutar šuma. Usljed višeg nivoa sunčeve svjetlosti i veće brzine vjetra može se povećati dehidracija biljaka i tla, što može izazvati promjene u vegetaciji duž staza.

Direktna šteta vegetaciji i životinjskom svijetu

Životinje, posebno manje, kao i biljke mogu biti uništene, pregažene ili ubrane od strane šetača.

Povećana opasnost od šumskih požara

Povećana dehidracija šuma povećava mogućnost od šumskih požara, koji su i posljedica nepažnje posjetilaca.

Zagađenje i buka

Evidentno je da otpad te emisije vozila zagađuju staništa. Buka posjetilaca može da utiče na ponašanje životinja.

Promjene u vegetaciji

Biljke koje favoriziraju staništa koja su topla i sunčana, kao i biljke na rubovima šuma pronalaze povoljne uskove duž staza. Njihova dominacija nad drugim šumskim vrstama se može povećati što dovodi do smanjenju biološke raznolikosti ekosistema.

Većina ovih elemenata negativnih uticaja se mogu susresti i pri izgradnji mjesta za odmorište i visitor-centara (zagađenje okoline pri izgradnji, povećan nivo buke, problem sa otpadom i otpadnim vodama), uz što bi se navele preporuke i mjere za ublažavanje uticaja.

Trenutno se ne može iskazati zadovoljstvo primjenom strateške procjene uticaja, kao i procjene uticaja projekata na životnu sredinu koji se implementiraju u području zaštićenih područja.

U cilju očuvanja resursa i mogućnosti da svaki posjetilac na kvalitetan način doživi ponudu zaštićenih područja, potrebno je vršiti monitoring uticaja turizma radi potencijalne opterećenosti za određene lokacije, a posebno osjetljive zone oko rezervata prirode, predjela sa izuzetnim i univerzalnim značajem. Pravilnik o unutrašnjem redu u nacionalnom parku⁶⁵ propisuje da ulaz, prolaz i boravak posjetilaca na teritoriji nacionalnog parka kontrolišu ovlaštene stručne službe. Monitoring bi pri tome trebao da uključi opis ključnih parametara koji će se posmatrati (uključujući lokacije, raspored i odgovorne subjekte).

Novi Zakon o nacionalnim parkovima zabranjuje sječu osim vršenja sanitarnih sječa, tako da se u nacionalnim parkovima ne mogu više koristiti sve funkcije šuma. Zbog zabrane sječe trebalo bi i promijeniti način praćenja i kontrole šumskih resursa, jer su neproizvodne funkcije postale glavne funkcije šume u nacionalnim parkovima. Moglo bi se reći, da su određene funkcije šuma relativno slabo iskorištene, najrazvijenije je planinarenje i rafting. U slučaju proširenja nacionalnog parka Sutjeska, bilo bi obuhvaćeno područje rijeke Tare što bi uslovalo praćenje (ulazi u rijeku i izlazi) koje bi se sprovodilo u šumskim područjima. Negativni efekti mogu da proizađu iz samih turističkih posjeta, što treba kontrolisati upravljanjem područjem pa time uticati na smanjenje negativnih učinaka, posebno imati u vidu osjetljiva područja prašumskih rezervata, gdje ulaz mora biti ograničen i kontrolisan.

⁶⁵ *Pravilnik o unutrašnjem redu u nacionalnom parku, Službeni glasnik RS, broj 83/11, član 7*

ZAKLJUČAK

U politikama ekonomskog razvoja turizam se s pravom smatra granom koja osigurava ekonomsku valorizaciju domaćeg turističkog proizvoda kojeg čine elementi prirodnog nasljeđa, tradicije i kulture te uslužne i proizvodne komponente lokalnih turističkih sadržaja. Osnovni cilj ovog rada se sastojao u tome da se kroz sagledavanje samih promjena u motivima putovanja, želja i ponašanju turista do promjena na strani turističke ponude koja se prilagođava takvoj tražnji, ocijeni mjesto zaštićenih područja Republike Srpske kao turističkih destinacija. Na osnovu iznesenih pokazatelja može se zaključiti da se nedovoljno pažnje posvećuje zaštićenim područjima Republike Srpske i njihovom planskom turističkom razvoju. Posmatrajući veliki potencijal ovih područja, koji se prvenstveno ogleda u atraktivnim prirodnim faktorima, potrebno je implementirati niz mjera, od donošenja planskih akata do formiranja diverzifikovane turističke ponude koja će privući današnjeg turistu. Uvidjelo se da turizam zahtjeva uspostavljanje turističkog proizvoda za kojim će postojati želja i potreba, i da se kao takav pozicionira u okviru onih putovanja koja su motivisana posebnim interesovanjima u okviru specifičnih oblika turizma.

Republika Srpska je još uvijek nepoznata turistička destinacija koja ne može očekivati masovne turističke dolaske i gdje turistička industrija, da bi bila konkurentna, mora da ponudi inovativnost i jedinstvenost turističkih atrakcija i proizvoda. Oblikovanjem integralnog i prepoznatljivog turističkog proizvoda destinacija postaje konkurentnija. U predviđanjima koja su data na globalnom nivou, i dalje su očekivanja da Evropa bude na prvom mjestu turističkih odredišta u svijetu. S jedne strane zahvaljujući tranzitnom položaju i atraktivnosti predjela, s druge strane kao neotkrivena destinacija, Republika Srpska u okviru BiH i regiona za mnoge strane turiste može biti interesantna destinacija.

Na osnovu iznesenih pokazatelja u radu primjetno je da je turizam Republike Srpske još uvijek na niskom nivou turističkog razvoja i ponude s obzirom na veliki potencijal koji postoji. Poseban značaj imaju atraktivni prirodni faktori što ujedno

doprinosi uspostavljanju turističke ponude zasnovane na prirodnoj baštini sa elementima kulturno-istorijskog nasljeđa.

Iz navedenog u radu, izvodimo osnovni zaključak da se efikasnom valorizacijom bogatih potencijala u okviru zaštićenih područja i onih koji mogu u budućnosti imati status zaštićenog, može doprinijeti ekonomskom razvoju razvojem specifičnih oblika turizma uz zadovoljenje dva osnovna cilja:

- Konstantnim mjerama uticati na širenje svijesti o značaju zaštićenih područja kao dijelom našeg nasljeđa koje ostaje i budućim generacijama;
- Unapređivati i razvijati održivi razvoj turizma imajući u vidu potrebe životne sredine, svih uključenih stejkholdera u turizmu, lokalnog stanovništva i posjetilaca.

Rad je identifikovao ključne probleme koji se odnose na sam proces zaštite. Veoma mala površina RS se nalazi pod zaštitom što navodi na potrebe ubrzanja procesa zaštite ostalih područja koja su u proceduri ili su imala u prijeratnom periodu status zaštićenog područja. Iz analize se zaključuje da vlada stagnacija u stavljanju pod zaštitu planiranih zaštićenih prirodnih područja, kao i donošenje neophodnih planskih akata za trenutna zaštićena područja i pratećih dokumenata koji se odnose na kako na upravljanje područjima tako i na upravljanje potencijalnim rizicima. Uz proces zaštite, prateća aktivnost bi trebala biti i širenje svijesti o značaju zaštite prirodne baštine. Još uvijek, prava vrijednost bioraznolikosti za postojeće i buduće generacije nije prepoznata. Ne postoji uvjerenje da će koristi od njene zaštite biti za lokalno stanovništvo i društvo u širini te je potrebno intenzivnije uticati na razumijevanje prednosti zaštite biodiverziteta te njihove koristi kroz aktivnosti planiranja, upravljanja, zaštite i saradnje sa relevantnim akterima.

Kad je riječ o upravljanjima područjima, zaštićena područja se nalaze u nezavidnom položaju te su neophodne hitne promjene koje se odnose na implementaciju planova upravljanja i uvođenje intenzivnijeg ocjenjivanja efektivnosti upravljanja, s tim da se podaci i rezultati analiza učine transparentnim radi poboljšanja upravljanja. Industrija turizma u Republici Srpskoj i BiH se suočava sa nedostatkom obučanih, iskusnih zaposlenika u

sektoru, što je zaključak i brojnih istraživanja na temu održivog razvoja turizma. Trenutno stanje pokazuje da je turistička potrošnja još uvijek niska, prije svega zbog neplanskog rukovođenja ovim područjima i nedostatka odgovarajuće ponude. Zbog toga ova područja konstantno oskudijevaju finansijskim sredstvima, što onemogućuje implementaciju sistema integralnog upravljanja. Kroz programe upravljanja je potrebno ojačati učešće i kapacitet lokalne zajednice i drugih zainteresovanih strana u aktivnosti osnivanja i upravljanja područjem, unaprijediti uvezivanje zaštićenih područja i njihovu integraciju sa drugim područjima. Ovo bi uticalo i na potražnju za turizmom zaštićenih područja, koja je generalno u stalnom porastu.

Ono što se pokazalo radom, a nije slučaj u praksi jeste da treba intenzivnije uključiti zainteresovane strane u razvoj područja, u izrade planova upravljanja, prostorne i master planove imajući u vidu potrebe i mogućnosti kapaciteta, trendove u turizmu i potencijalna tržišta. Da bi bili zadovoljeni principi održivosti nesporno je uvođenje studije procjene uticaja na životnu sredinu kao obaveze kod svih oblika privrednih aktivnosti i korišćenja ekosistema te monitoring uticaja turizma na floru i faunu, posebno u osjetljivim područjima. Jedan vid uticaja na ublažavanje negativnih efekata je svakako konstantno podsticanje posjetilaca i turističke industrije na doprinos u očuvanju sredine i prirodne baštine uz obezbjeđenje sveukupnog doživljaja za turiste.

U skladu sa iskustvima i međunarodnim tendencijama u budućnosti nadležno ministarstvo bi trebalo prepoznati i stvoriti zakonske osnove za osnivanje destinacijskih menadžment organizacija kroz uključivanje privatnog sektora i značajnih stakeholdera u razvoj destinacija, gdje bi sadašnji sistem javnih ustanova dobio punu podršku privatnog sektora, s tim da bi postojao jasan mehanizam direktnog uticaja privatnog sektora na odluke destinacijskih organizacija. S tim u vezi, kad je riječ o destinacijama sa prirodnim nasljeđem potrebno je predvidjeti model upravljanja održivim razvojem sa uključivanjem svih ključnih učesnika u proces razvoja u okviru destinacijskih menadžment organizacija.

Od pružalaca usluga i nosilaca turističke politike na svim nivoima očekuje se daleko veća aktivnost, saradnja, fleksibilnost kao i kreativnost nego što je prisutna u dosadašnjoj praksi, prvenstveno na poboljšanju kvaliteta turističke ponude koristeći

konkurentne prednosti, naročito prirodnih predjela koji se ističu svojom posebnošću i atraktivnošću, čime bi se postigla konkurentnost turizma Republike Srpske u odnosu na destinacije sa sličnom turističkom ponudom.

Da bi se postigli ciljevi pozicioniranja i prepoznatljivosti turizma u okviru zaštićenih područja Republike Srpske potrebno je djelovati osmišljenim i intenzivnim promotivnim nastupom na regionalnom i međunarodnom tržištu temeljenim na konstantnom istraživanju tržišta i zadovoljstvu korisnika usluga. U skladu sa ovim potrebno je utvrditi ciljeve i ciljna tržišta, te izvršiti segmentaciju tržišta i izbor segmenata na koje će se djelovati promocijom, kao i pozicioniranje turističkog proizvoda u svijest kako postojećih tako i potencijalnih potrošača. Kao još uvijek nepoznata turistička destinacija, promotivne aktivnosti moraju doprinijeti prepoznatljivosti turističkog proizvoda Republike Srpske na turističkom tržištu u određenim specifičnim oblicima turizma za koje postoji izuzetan potencijal, kao što je turizam temeljen prvenstveno na prirodnim vrijednostima. Turistički radnici bi se trebali na osnovu komparativnih prednosti fokusirati na specifične grane turizma i u tim pravcima usmjeravati sredstva namijenjena promociji i izgradnji turističkog imidža.

Uz to, neprestano razvijanje svijesti kod domicilnog stanovništva o vrijednostima i značaju turizma, imajući u vidu turističke resurse kojima smo okruženi, može dati značajan doprinos poboljšanju turističkog proizvoda i povezivanje u regionalne turističke tokove sa zemljama u okruženju.

LITERATURA:

- 1) Akcioni plan za zaštitu životne sredine, NEAP - BiH, 2003
- 2) Allen K., New venture creation, University of Southern California, 2010
- 3) Bakić O., Marketing u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010
- 4) Bryman A., Bell E., Business research methods, University of Oxford, 2003
- 5) Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S., Tourism Principles and Practice, Pearson Education Limited, Edinburgh Gate Harlow, third edition, England 2005
- 6) Čerović S., Strategijski menadžment u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009
- 7) Drešković N. i dr., Natura 2000 - Bosna i Hercegovina, U.G. Centar za okolišno održivi razvoj Sarajevo, 2011
- 8) Dudley N. Guidelines for Applying Protected Area Management Categories, IUCN Gland Switzerland, 2008
- 9) Đurić A., Pejašinović Z., Ilić P., Đajić V., Valorizacija i očuvanje potencijala Podunavlja – zbornik radova, Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS, Banja Luka, 2009
- 10) Eagles, Paul F.J., McCool, Stephen F. and Haynes, Christopher D.A. Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2002
- 11) Genov G., Turizam posebnih interesa – selektivni oblici turizma, priručnik, Čugura print, Beograd, 2008
- 12) Hall D., Kirkpatrick I., Mitchel M., Aspects of Tourism 26: Rural Tourism and Sustainable Business, Channel View Publications, Clevedon, 2005
- 13) Hrabovski Tomić E., Selektivni oblici turizma, Fakultet za uslužni biznis, Sremska Kamenica, 2008
- 14) Kadić J., Marković B. Zaštićena područja prirode u RS 2001-2015, Zbornik radova. Naučna konferencija: "Gazdovanje šumskim ekosistemima nacionalnih parkova i drugih zaštićenih područja", Jahorina - NP. Sutjeska, 05 -08. Jul 2006. str. 305 - 312

- 15) Kesar O., Razvoj turističke destinacije prema specifičnim oblicima turizma, prezentacija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010
- 16) Kuba L., Koking Dž., Metodologija izrade naučnog teksta, CID, Podgorica, 2004
- 17) Ljubojević, S., Marčeta, D., Nivo iskorišćavanja šuma u zaštićenim područjima Republike Srpske. Glasnik Šumarskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Banja Luka 2007, str. 23-50
- 18) Maksin M., Turizam i prostor, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007
- 19) Maksin M., Pucar M., Korać M., Milijić S., Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd 2009
- 20) Morgan N., Pritchard A., Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition, University of Wales Institute, Cardiff, second edition, 2004
- 21) Noveli M., Niche Tourism: Contemporary issues, trends and cases, Elsevier Butterworth Heinemann, Oxford, 2005
- 22) Pike S., Destination Marketing: An Integrated Marketing Communication Approach, Butterworth-Heinemann, Burlington, 2008
- 23) Poon A., Tourism, Technology and Competetive Strategies, Wallingford: CAB International, 1993
- 24) Popesku J., Marketing u turizmu, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, 2009
- 25) Popesku J., Menadžment turističke destinacije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2011
- 26) Popesku J., Andrić M., Odgovorni i održivi razvoj turizma, Centar za odgovorni i održivi razvoj turizma, Beograd, 2001
- 27) Pravilnik o unutrašnjem redu u nacionalnom parku, Službeni glasnik RS, broj 83/11
- 28) Strategija razvoja turizma Republike Srpske 2011-2020; Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka
- 29) Strateški plan ruralnog razvoja Republike Srpske 2009–2015, Vlada Republike Srpske, Banja Luka, april 2009. godine
- 30) Studija o održivom razvoju kroz Eko-turizam u Bosni i Hercegovini, završni izvještaj, 2005

- 31) The George Washington University School of Business, The Adventure Travel Trade Association, and Xola Consulting, Adventure Tourism-Market Report, avgust 2010
- 32) Thomas L., Middleton J., Philips A., Guidelines for Management Planning of Protected Areas, IUCN, 2003
- 33) Unković S., Čačić K., Bakić O., Savremena kretanja na turističkom tržištu, CID, Beograd, 2002
- 34) Unković S., Zečević B., Ekonomika turizma, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2007
- 35) Vujović S., Milanović M., Petrović N., Mediteranski dani – Trebinje, zbornik radova, Sajamski Grad d.o.o., Trebinje, 2009
- 36) Zakon o turizmu Republike Srpske, Službeni glasnik broj 70/11
- 37) Zakon o zaštiti prirode, Službeni glasnik RS broj 113/08 - prečišćen tekst
- 38) Zakon o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS broj 71/12
- 39) Wood, M. E., Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability, Burlington: The International Ecotourism Society, 2002
- 40) World Heritage, Publishing for Development Ltd., London, 2010

Ostali izvori:

- 1) Conservation and Sustainable Development in Mountain Areas, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2004
- 2) Ecological Tourism in Europe and UNESCO MaB, The Trail Planning Guide – Principles and Recommendations, 2007
- 3) EU Parliament, Directive 2001/42/EC on the Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment, 2001
- 4) European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas How to join the journey: a guide for protected areas, 2010
- 5) Japan Ecotourism Society, prezentacije, JICA, Tokyo, 2010

- 6) Latvian Country Tourism Association, Visitor Monitoring Guidelines in Protected Nature Areas, 2012
- 7) Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Managing Tourism & Biodiversity, 2007
- 8) United Nations and Environment Programme and World Tourism Organization, Making Tourism more Sustainable - A Guide for Policy Makers, 2005
- 9) World Travel & Tourism Council, Travel & Tourism Economic Impact, 2011 – Bosnia and Herzegovina
- 10) <http://www.adventuretravel.biz>
- 11) <http://arbormagna.webfactional.com>
- 12) <http://www.ecotourism.org/>
- 13) <http://www.eurogites.org>
- 14) <http://www.european-charter.org>
- 15) <http://nasljedje.org>
- 16) <http://www.unwto.org>
- 17) <http://www.weforum.org>